

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
FIZIKA-MATEMATIKA FAKULTETI
AMALIY MATEMATIKA KAFEDRASI**



“DAK huzurida himoyaga
tavsiya etaman”

Fizika-matematika
fakulteti dekani

t.f.n. A.Mirzamov

” 06 2016 yil

“To'raqo'r'gon kasb-hunar kolleji veb-saytini yaratish”

BITIRUV MALAKAVIY ISH

Bajardi: 5130200-Amaliy matematika va
informatika ta'lim yo'nalishi bitiruvchi 4-kurs
talabasi Botiraliyev H.A.

Rahbar: Q.G'oziyev

Bitiruv malakaviy ishi kafedradan dastlabki himoyadan o'tdi. Kafedraning 10-sonli bayonnomasi. «25» may 2016-yil.

Namangan – 2016

BITIRUV MALAKAVIY ISH REJASI

I. Kirish.

II. Asosiy qism.

I BOB. VEB-SAYT TUSHUNCHASI VA YARATISH TEXNOLOGIYALARI

1.1 Veb-saytning asosiy tushunchalari va elementlari.

1.2 Veb-sayt yaratish texnologiyalari.

II BOB. KASB-HUNAR KOLLEJI VEB-SAYTINI YARATISH

2.1 Kasb-hunar kolleji veb-saytini yaratish texnologiyasi.

2.2 “To’ra qo’rg’on kasb-hunar kolleji” veb-saytining foydalanuvchi interfeysi.

2.3 “To’ra qo’rg’on kasb-hunar kolleji” veb-sayti arxitekturasini.

III. Xulosa va tavsiyalar.

IV. Ilovalar.

V. Foydalanilgan adabiyot va internet resurslari.

VI. Mundarija.

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar haqida.

**«Men XXI asr ma'naviyat asri,
ma'rifat asri, ilm-fan, madaniyat
va axborot asri bo'lishiga
qat'iy an aminman».**

I. A. Karimov

Mustaqilik sharofati bilan Vatanimizda olamshumul o'zgarishlar yuz berdi. Milliy qadriyatlar qayta tiklandi. Ismoil al-Buxoriy, Muhammad al-Xorazmiy, Amir Temur kabi buyuk siymolarning hayoti qoldirgan me'rosini o'rganishga yo'l ochildi. O'lkamiz agrar mamlakat bo'lishi bilan birga industrial davlatga aylanish yuz berdi. Zavod-fabrika ko'paya boshladi. Diyorimiz qiyofasi butunlay yangilandi. Xalqning turmush tarzi, fikrlashi va tafakkurida ijobiy o'zgarishlar paydo bo'ldi. Iqtisodiy ma'naviy hayotda xalqning turmush tarzi, ongi yuz bergan o'zgarishlar, yangiliklarni, yoshlarni hayotga, ishlab chiqarishga tayyorlash amaliyotida aks ettirish xalq ta'limining bosh vazifasi bo'lib qoldi. Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimovning 2001-yil Oliy Majlisning 5-sessiyasida so'zlagan nutqida axborot texnologiyalari va kompyuterlarni jamiyat hayotida, kishilarning turmush tarzida, maktab va oliy o'quv yurtlariga jadallik bilan olib kirish g'oyasi ilgari surilgan edi. Prezidentimiz tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 25-mayda qabul qilingan 230-sonli 2001-2005 yillarda kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish "Internetning xalqaro tizimlariga keng kirib borishni taminlash" dasturini ishlab chiqishni tashkil etish chora tadbirlar to'grisidagi qarori qabul qilindi. Oradan bir yil o'tgach ya'ni 2002-yil 30-mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish to'g'risidagi farmonini amalga oshirish yuzasidagi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 6-iyundagi 2002 va 2010-yillarda

kompyuterlashtirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarni rivojlantirish dasturi” to’g’risidagi qarori e’lon qilindi. Bulardan ko’rinadiki hozirgi kunning dolzarb muammosiga aylangan. Endigi asosiy vazifa axborot-texnologiyalari va kompyuterlash bo’yicha qo’lga kiritilgan natijalar umumlashtirib ularni albatta keng joriy qilishdan iborat. Kompyuterning jamiyat, xalq xo’jaligi ta’lim-tarbiya sohasidagi ahamiyati beqiyosdir. U xalq ta’lim tizimini ma’muriy boshqarishdan tortib, alohida maktab, kasb hunar kollejlari, oliy ta’lim muassalari faoliyatini tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishgacha sinf jamoalarida o’quv predmetlarini o’rganishni tashkil qilishdan tortib, o’quvchilarning individual mashg’ulotlarini tashkil etishga bo’lgan muammolarini tashkil etishgacha bo’lgan muammolarni qamrab oladi. Mamlakatimizda Kadrlar tayyorlash Milliy dasturning sifat bosqichi amalga oshirilayotgan bir paytda ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda.

Axborot kommunikatsion texnologiyalarning barcha soxalarga joriy etilishi mutaxassislarni shu soxani o’rganish maqsadini kun tartibiga qo’yimoqda. Oliy ta’lim muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlar bilimni jaxon ta’lim standartlariga uyg’unlashgan holda tayyorlash borasida dolzarb muammolarni hal qilish zarur bo’lib bormoqda. Jumladan, ta’limda axborot texnologiyalari sohasidagi pedagogik kadrlar tayyorlash, kompyuter va axborot texnologiyalari bo’yicha amaldagi o’quv rejalari va dasturlarini takomillashtirish bilan o’z mutaxassisligida ulardan foydalanish uslubiyotlarini o’rgatish va bu soxadagi bilimlarini, o’rnini, reytingini optimal aniqlash kun tartibidagi muammolardan biridir.

O‘zbekiston Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2001-yil 23-may 230-sonli qarori bilan 2001-2005 yillarda kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish «Internet» ning xalqaro axborot tizimiga kirib borish dasturi ishlab chiqildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002-yil 30-maydagi PF 3080 sonli Farmoni, Vazirlar Maxkamasining 2002-yil 6-iyundagi 200-sonli qarori “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiyalarini joriy

etish va qabul qilingan qarorlarning bajarilishi haqidagi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2004-yil 20-fevraldagi 38-sonli qarori "Talabalarni internet tarmog'idan foydalanishga o'rgatish" to'g'risidagi qarorlar hayotiy vazifalarni belgilab beradi. Internet texnologiyalarda Macromedia Flash dasturining o'rne beqiyosdir. Bu dastur yormida reklamalar, bannerlar va juda ko'plab texnologiyalarni ishlatsa bo'ladi. Bu esa o'z navbatida saytning dizayniga ijobiy ta'sir etadi. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2004-yil 24-fevraldagi Hay'at qarori "Axborot kommunikatsion texnologiyalarni o'quv jarayonlariga tadbiq etish" soxasidagi vazifalar ijrosi bajarilmoqda.

Bugungi kunda O'zbekiston yoshlari xayotiga kompyuter texnikasi jadal sur'atlar bilan kirib keldi. Kompyuterning imkoniyatlaridan yoshlarimiz hayotimizning barcha soxalarida keng foydalanish ko'nikmalariga ega bo'ldilar va hatto ma'lumotlar jamg'armasini yaratish va boshqarish, avtomatik ish o'rinlarini yaratish doimo hayotiy zaruriyatga aylangan. Talantli yoshlarimiz uchun kompyuter imkoniyatlaridan foydalanishdan tashqari uning programma ta'minotlarini yaratishdagi faoliyatining yanada rivojlanishi bugungi kunning eng dolzarb masalasidir. Shu bilan birga, tashkilot va korhona kompyuterlarida saqlanayotgan axborotlar hamda tarmoq bo'ylab uzatilayotgan ma'lumotlarni g'arazli niyatda ushlab qolishga bo'lgan qiziqish ham kuchayib boryapti. Ayrim tadqiqotchilarning hulosalariga ko'ra, XXI asrning birinchi yarmida bunday ma'lumotlarga nisbatan turli ko'rinishdagi tahdidlar hajmi kengayadi. Komp'yuter tarmoqlaridagi axborotlar bilan bog'liq jinoyatlar yaqin kelajakda daromad keltirish jihatidan narkotik moddalar va odam savdosi, qurol – yarog' savdosi kabi jinoyatlar bilan qiyoslash mumkin bo'lishi kutilmoqda.

Bo'lishi mumkin bo'lgan tahdidlarning oldini olish uchun nafaqat operatsion tizimlar va dasturiy ta'minotni himoya qilish va ulardan foydalanishni nazorat qilish, balki buzg'unchilar turkumi va ular qo'llashi mumkin bo'lgan tahdid usullarini chuqur tahlil qilish muammosi paydo bo'ldi.

Prezidentimiz I.A.Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2015-yil 23-yanvardagi qo'shma majlisida

hozirigi vaqtda dunyoda sodir bo'layotgan voqealarga munosabat bildirib, **“... keskinlik va xavf-xatarlarning tobora o'sib, geosiyosiy qarama-qarshiliklar, o'z ta'sir doirasini kengaytirishga qaratilgan kurashning, radikalizm, terrorizm va ekstremizm kabi tahdirlarning kuchayib borayotgani barchamizni tashvish va xavotirga solmasdan qo'ymaydi”**,¹ deb ta'kidladi.

O'zbekistonda Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi tashkil etildi.

Malumki, Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari davlat qo'mitasi 2012-yil 16-oktyabrida Aloqa va axborotlashtirish agentligi negizida tashkil etilgan edi.

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning 2015-yil 4-fevraldagi Farmoniga asosan, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi tashkil etildi. Farmon O'zbekiston Milliy axborot agentligi tomonidan e'lon qilindi.

Farmonga ko'ra, vazirlik O'zbekiston Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari davlat qo'mitasi negizida tashkil etilgan. Yangi vazirlikning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari sifatida, axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalar sohasida, “elektron hukumat”ni joriy etishda yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta'minlash; aloqa va telekommunikatsiyalar sohasidagi faoliyatni, shuningdek, radiochastotali spektrdan foydalanishni davlat yo'li bilan boshqarish, litsenziyalash va nazorat qilish borasidagi funktsiyalarni amalga oshirish;

- Internet tarmog'ining milliy segmenti yanada shakllantirilishini ta'minlash;
 - raqobatdosh dasturiy mahsulotlarning mamlakatimizda ishlab chiqarilishini va ichki bozorini hamda ularga ko'rsatiladigan xizmatlarni rivojlantirishga ko'maklashish;
 - axborot xavfsizligini ta'minlash;
- zamonaviy kommunikatsiya vositalari sohasida ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarni, kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil qilish;

¹ Karimov I.A. O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Qonunchilik palatasi va Sen'atining qo'shma majlisida ma'ruza // Xalq so'zi, 2015-yil 24-yanvar

vazirlik faoliyati doirasiga kiruvchi boshqa yo'nalishlar bo'yicha xorijiy investitsiyalarni jalb etish va boshqalar belgilab berildi.

O'tgan davr mobaynida oliy ta'lim tizimida informatika fanining bir bo'g'ini bo'lgan **Axborot texnologiyalari, Dasturlash, Veb dasturlash** fanlari o'qitishda, me'yoriy hujjatlari, o'quv-uslubiy majmuasini takomillashtirish va ularni o'qitish samaradorligini oshirishga qaratilgan ko'plab ishlar amalga oshirildi.

Bu ishlar kelgusida yanada izchil davom ettiriladi. Fanlarni o'qitishda uzviylik va izchillikni ta'minlash, darslik va o'quv qo'llanmalarni takomillashtirish, ilm-fan sohasidagi yangiliklarni ularda aks ettirish, bugungi va istiqboldagi vazifalarni yoritish, mustaqil ta'lim, o'qitish jarayonida kattadan katta ma'lumotlar omboridan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish imkoniyatlari hisobga olinadi.

Veb dasturlash fanini o'qitish borasida zamonaviy axborot vositalarni, mualliflik dasturiy ta'minotlarni o'rganish va tahlil qilish, fanning namunaviy o'quv dasturlarini takomillashtirish va ular asosida ma'ruza matnlari, yangi avlod o'quv adabiyotlari, elektron adabiyotlarni yaratish va ta'lim jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etish ishlari amalga oshirilmoqda.

O'quv fanlari bo'yicha elektron o'quv vositalarining yaratilishi fanlarni o'qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini yanada kengaytiradi. Bu o'z navbatida, talabalarning mazkur fanlar bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishlarining asosiy omili bo'lib, mustaqil ta'lim jarayonini takomillashtiradi, ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshiradi.

O'tgan yillar davomida mamlakat ta'limi tizimida hamdo'stlik davlatlari orasida birinchilardan bo'lib davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va darsliklarning yangi avlodi yaratildi hamda bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish orqali ta'lim jarayonining mazmuni tubdan takomillashtirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi hamda oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining qo'shma xay'at yig'ilish qaroriga ko'ra 2010-2011 o'quv yilidan boshlab yangi o'quv reja va g'oya dasturlari asosida ish olib borilmoqda.

Yuqori malakali ish kuchi va yetuk mutaxassis yoshlarsiz buyuk kelajakni qurib bo'lmaydi. Bunday kadrlarni ta'lim tizimi xalq xo'jaligini etkazib beradi. Shuning uchun ta'limdagi davlat ta'lim standartlarini o'quv dasturlari va o'quv adabiyotlarni takomillashtirish o'quv jarayoniga yangi axborot va pedagogik texnologiyasi keng joriy etish, yoshlarni komil inson qilib tarbiyalash jonbozlik ko'rsatishdagi o'qituvchi va domlalariga e'tiborni yanada oshirish ta'lim-tarbiya tizimini safati jixatidan butunlay yangi bosqichga ko'tarish darkor.

Ta'lim sohasida zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari, internet tizimlari keng qo'llanmoqda. Zamonaviy usullarini o'zlashtirish bugungi taraqqiyot darajasini belgilab beradigan bunday ilg'or yutuqlarni maktablarga keng kirib borishi zamon talabidir.

Mavzuning dolzarbligi va ahamiyati.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 31-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish holatini baholash tizmini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 355-sonli qarori ijrosini ta'minlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim Vazirligining 2014-yil 10-yanvargai 8-sonli buyrug'iga binoan Vazirlik va uning tasarrufidagi tashkilotlar hamda ta'lim muassasalari faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish zarur deb belgilandi.

Kasb-hunar kollejlari ham davlat organi hisoblanadi. Kasb-hunar kollejida ta'lim jarayonida va kollej faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, hamda rasmiy veb-saytiga ega bo'lishi zarurdir. Shunga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 31-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish holatini baholash tizmini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 355-sonli qaroridagi rasmiy veb-sayt haqida aytilganlardan bitiruv malakaviy ishning dolzarbligini ko'rinadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 31-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini

rivojlantirish holatini baholash tizmini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 355-sonli qarorida davlat va xo'jalik boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining rasmiy veb-saytiga qo'yiladigan asosiy talablar belgilab berildi. Unga ko'ra rasmiy veb-saytda davlat va xo'jalik boshqaruvi organining tuzilishi, vazifalari va funksiyalari, ichki kengash tomonidan qabul qilingan qarorlar, Prezident, xukumat tomonidan qabul qilingan qaror, qonun, dasturlar aks etishi, davlat va xo'jalik boshqaruvi organi tomonidan o'tkazilayotgan konferensiya, tadbir, kundalik faoliyat to'g'risida ma'lumot, boshqa davlat organlari bilan hamda xorijiy va xalqaro tashkilotlar bilan o'zaro hamkorligi haqida yoritilib borishi talab etildi. Bundan tashqari, rasmiy veb-saytda axborot materiallari muntazam, uzluksiz yoritilib borilishi va bu ma'lumotlarga davlat va xo'jalik boshqaruvi organi rahbari mas'ulligi, rasmiy veb-saytga joylashtirilgan axborot ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan axborot bilan teng kuchga ega bo'lishi ko'rsatib o'tildi. Internet tarmog'idagi boshqa tegishli veb-saytlarga va O'zbekiston Respublikasining Xukumat portaliga havolalar, yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan yuborilgan arizalarni ko'rish, interaktiv davlat xizmatlarining bo'lishini ham zarur deb belgilandi.

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi va vazifalari.

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 31-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish holatini baholash tizmini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 355-sonli qaroriga muvofiq To'raqo'rg'on kasb-hunar kollejining rasmiy veb-saytini qo'yilgan talablar asosida yaratishdir.

Bitiruv malakaviy ishning vazifasi To'raqo'rg'on kasb-hunar kollejining rahbariyati, ichki tuzilishi, ichki qarorlari, umumiy ma'lumoti, Prezident va xukumat qaror, farmonlari, interaktiv xizmatlar, kollej talabalari uchun foydali havolalar, kollejnining kundalik yangiliklari qo'shib, o'zgarib turadigan holatdagi veb-saytni yaratishdir.

ASOSIY QISM.

I BOB. VEB-SAYT TUSHUNCHASI VA TEXNOLOGIYALARI

1.1. Veb-saytning asosiy tushunchalari va elementlari.

Veb-sayt - Veb (inglizcha Web) so'zi aslida o'rgimchak to'ri degan ma'noni bildiradi, internet tarmog'i hozirda xuddi o'rgimchak to'ri kabi bir biriga ulanib ketgan millionlab kompyuterlardan iboratdir. Sayt – bu internet tarmog'i orqali dunyoning istalgan nuqtasidan kirish mumkin bo'lgan ma'lumotlar jamlanmasi hisoblanadi. Saytlar turli dasturlash tillari (PHP, JavaScript, HTML, Ajax va boshqalar) asosida tashkil etilgan sahifalarda iborat bo'ladi. Bu sahifalarga audio, video, matn, grafik va boshqa turdagi ma'lumotlar joylashtirilishi mumkin. Saytlar, yoki sayt sahifalaridagi ma'lumotlar dinamik (o'zgaruvchan) va statik (o'zgarmas) bo'lishi mumkin.

Statik (o'zgarmas) ma'lumotga ega bo'lgan saytlar WYSIWYG (what you see is what you get – nimani ko'ra olsang ana shuni olasan) asosida tashkil etiladi va undagi ma'lumotlar o'zgarmaydi. Masalan, biror shahar haqida statik sayt tayyorlandi, deylik. Bunday holatda saytga ma'lumotlar; shahar tarixi, ko'rkam joylari, manzili va bugungi kundagi holati haqida bir necha sahifali ma'lumotlar yoziladi hamda bu ma'lumotlar o'zgartirilmaydi. Siz saytga kirasiz va faqat ko'rib turgan ma'lumotingiznigina olasiz. Statik saytlarda odatda sayt va foydalanuvchi o'rtasida hech qanday amaliyot-aloqa bajarilmaydi.

Dinamik (o'zgaruvchan) saytlarda esa hammasi butunlay boshqacha. Dinamik saytlar va sahifalardagi ma'lumotlar turli usullar bilan o'zgartirilishi, yoki avtomatik tarzda ma'lumotlarning almashinib turishiga asoslangan bo'lishi mumkin. Bunday saytlarda sayt va foydalanuvchi o'rtasidagi amaliyot-aloqa juda yaxshi yo'lga qo'yilgan bo'ladi. Bugungi kundagi saytlarning deyarli barchasi dinamik bo'lib, bu saytlarda foydalanuvchilar saytning asosiy yurituvchi kuchi hisoblanishadi. Dinamik saytga www.odnoklassniki.ru sayтини misol sifatida keltirishimiz mumkin. Bilasizki, Odnoklassniki saytidagi deyarli barcha ma'lumotlar foydalanuvchilar tomonidan yaratiladi, o'zgartiriladi, yangilanadi va hatto o'chirib tashlanadi. Ijtimoiy tarmoqlar sohasiga asoslangan veb-saytlardagi

ma'lumotlar to'liq sayt va foydalanuvchi o'rtasidagi amaliyot-aloqaga asoslangan bo'ladi.

Bugungi kunda saytlarning sohalar bo'yicha turlarini aniq sanab aytish qiyin, chunki har sohada, har mavzuda saytlar ochilmoqda. Lekin sohalar bo'yicha asosiy turlarni sanab o'taish mumkin. Bular:

- internet do'konlar (Masalan: amazon.com, souq.com, esavdo.uz, korzinka.uz va hokazo)
 - ijtimoiy tarmoqlar (facebook.com, ok.ru, vk.ru, muloqot.uz, twitter.com)
 - Korxona, tashkilot saytlari (appla.com, ucell.uz, gov.uz, bank.uz)
 - Shaxsiy saytlar (Mashxur shaxslar, qo'shiqchilar, shoirlar, davlat arboblari haqidagi saytlar)
 - Fotogallereyalar (flickr.com, shutterstock.com)
 - Yangiliklar sayti yoki portal (islom.uz, kun.uz, darakchi.uz, ziyonet.uz)
 - Qidiruv tizimlari (Google.uz, yandex.ru)
 - Forum va chat (tforum.uz, forum.ziyouz.com, forum.islom.uz)
 - Media mahsulotlari - Audio, videolar (mytube.uz, mover.uz, mp3.uz)
 - Elonlar, umumiy savdo, yoki kataloglar sayti (torg.uz, glotr.uz, zor.uz,)
- Va boshqa turdagi saytlar mavjud.

Sayt ochish turli sohadagi odamlarga har xil maqsadlar uchun kerak bo'ladi. Masalan, tadbirkorlar uchun o'z korxonasining veb sayti bo'lishi bu – mijozlarga qulaylik tug'diradi. Hatto yangi mijozlar orttirishga sabab bo'ladi. Chunki internetdan biror mahsulot yoki xizmat turini izlagan odam sizni veb-saytingizga duch keladi va sizning korxonangiz bilan tanishadi.

Ijodkor yoki ilm-fan bilan shug'ullanuvchi shaxslar uchun o'z sohasi haqida veb sayt ochib bilimlarini boshqalarga ulashishi mumkin. Yoki ijodini namoyish qilish imkoniyati mavjud.

Savdo bilan shug'ullanuvchilar, tovar va mahsulotlarini o'z saytiga joylab buyurtmalar olishi, mahsulotlarini odamlarga reklama qilishi mumkin.

Avvalo Veb-sayt ochish uchun Internet haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lish zarur. Shuning uchun ve-sayt ochmoqchi bo'lganlar avvalo Internet nimaligi, qachon paydo bo'lgani, qanday turlari borligi, qanday ishlari haqida to'liq tushunchalarga ega bo'lishi zarur.

Internet tarixi. O'zgarib va rivojlanib boruvchi olam yoki jamiyat haqida turli xil ko'rinishdagi katta hajmli axborotlar dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida yig'ilib bormoqda. Bu ma'lumotlardan foydalanish zamonaviy axborot texnologiyasi vositalarisiz katta mab;ag' va vaqt talab etadi. Bunday muammolar Internet(Butunjahon kompyuter tarmog'i)ning tashkil etilishi bilan hal etiladi.

Internet dastlab bir neha harbiy tadqiqotchilik markazlari o'rtasida axborot resurslaridan birgalikda foydalanish maqsadida yaratildi. Bunga XX asrning 70-yillari boshlarida AQSh Mudofaa vazirligi tomonidan ishlab chiqarilgan ARPANer aloqa tarmog'I asos bo'lgan. ARPANet – buzilgan aloqa bo'g'inlarni avtomatik ravishda aylanib o'tishga va tarmoqdagi kompyuterlarning ma'lumot almashishiga imkon yaratuvchi kommunikatsiyalar paketidir.

ARPANet tarmog'i birinchi marta ishga tushirilganda 4 ta kompyuter orasida maxsus kabel orqali bor-yo'g'i 2 minut davomida axborot almashinilgan. Avvaliga bu tarmoq maxfiy hisoblangan, keyinchalik, modem va telefontarmog'I orqali axborto almashinish imkoniyati yuzaga kelgandan so'ng bu tarmoqqa turli korxona va tshkilotlat ulanib olgan. Shu tariqa bur tarmoq Internet tarmog'iga aylangan. Internet tarmog'i biror tashkilotga bo'ysinmaydi, lekin davlatlar, ilmiy va ta'lim tashkilotlari, tijorat vakillari va millionlab xususiy shaxslar tomonidan moliyalashtiriladi. Tarmoq taklif etilgan ko'ngillilar tomonidan tashkil etilgan "Internet arxitekturasi bo'yicha kengash" tomonidan boshqariladi.

1980-yillar boshlarida ma'lumotlarni uzatishni boshqarish protokoli TCP/IP (Transmission Control Protocol / Internet Protocol) ga asos solindi. Taxminan shu vaqtda ma'lum bo'ldiki, TCP/IP dan turli milliy va xalqaro darajadagi kompyuter tarmoqlarini bog'lashda foydalanish mumkin.

1989 yilning oxirida ARPANet mukammal holga yetib keldi, lekin bu vaqtga kelib ko'pgina universitetlar va ilmiy muassasalar Internetga ulangan edilar. 1990 yillar boshlarida korporatsiyalar ham Internetdan elektron pochta orqali ma'lumotlar almashishda aktiv ishtirok etardilar. U vaqtlarda Milliy Ilmiy fond tijorat maqsadida Internetdan foydalanishni ta'qiqlagan edi. 1991 yilda bu cheklash bekor qilinadi va Internetdan tashkilot, muassasa, nohukumat tashkilotlarining foydalanish darajasi ortdi, shuningdek, tijorat maqsadida Internetdan keng foydalanila boshlandi (Internet magazinlar, Internet reklamalar va h.k.).

1993 yilda birinchi web-brauzer Mosaic paydo bo'ldi.

Internet (International Network – xalqaro kompyuter tarmog'i) – butun dunyoni qamrab olgan global kompyuter tarmog'idir. Hozirgi kunda Internet dunyoning 150 dan ortiq mamlakatlarida 100 millionlab abonentlarga ega. Har oyda tarmoq miqdori 7-10% ga ortib bormoqda. Internet dunyodagi turli xildagi ma'lumotlarga oid axborot tarmoqlari o'rtasidagi o'zaro aloqani amalgam oshiruvchi yadroni tashkil qiladi.

Internet qachonlardir faqat tadqiqot va o'quv guruhlarigagina xizmat qilgan bo'lsa, hozirgi kunga kelib ishlab chiqarish doiralari orasida keng tarqalmoqda. Kompaniyalarni internet tarmog'ining tezkorligi, arzon, keng qamrovdagi a'loqa, hamkorlik ishlaridagi qulaylik hammaning ishlashi uchun imkon beruvchi programma hamda ma'lumotlarning noyob bazasi ekanligi o'ziga tortmoqda. Arzon xizmat narxi evaziga (faqat Internet tarmog'idan yoki telefondan foydalanganliklari uchun oyma-oy to'lanuvchi doimiy to'lovni nazarda tutmasa) foydalanuvchilar AQSh, Kanada, Avstraliya va boshqa ko'pgina Yevropa mamlakatlarining tijorat yoki notijorat axborot xizmatlariga yo'l topadilar. Internetning erkin kiriladigan arxivida insoniyat faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oladigan axborotlarga, yangi ilmiy, yangiliklardan tortib to ertangi kungi ob-havo ma'lumotlarigacha bilib olish mumkin.

Ayniqsa kundalik kommunikatsiyaga muxtoj shaxslar, tashkilot, muassasalar uchun ko'pincha telefon orqali to'g'ridan-to'g'ri a'loqaga nisbatan Internet infrastrukturasidan foydalanish anchagina arzon tshadi. Bu narsa, ayniqsa, chet

ellarda filiallari mavjud bo'lgan firmalar uchun qulaydir, chunki Internetning konfidensial noyob a'loqalari butun dunyo bo'yicha imkoniyatga ega.

Shu bilan birga rana bir narsani aytish lozimki, yaqindan beri bosma nashrlarni kompyuter tarmog'i kanali orqali tarqatish boshlandi. Tuman, shahr, Respublika gazetalari, jurnallarining rasmiy sayti orqali uning so'ngi sonidan tortib avvalgi sonidagi ma'lumotlarni ham ko'rishimiz, lozim bo'lsa ko'chirib olish imkoniyati ham paydo bo'ldi. Bundan tashqari faqat yangi habarlarni o'z sahifalarida chop etuvchi yangilik saytlarining bir qanchasi paydo bo'ldi. Masalan, <http://kun.uz>, <http://daryo.uz>, <http://qalampir.uz> va hokazo. Albatta bu veb-saytlardagi (nafakat bu saytlar, balki chet eldagi boshqaq saytlardagi) ma'lumotlar “**axborot**”ning *ishonchlilik* xususiyatiga ko'p ham to'g'ri kelavermaydi, ya'ni bu ma'lumotlarning hammasiga ham ishonib bo'lmaydi. Shunday bo'lsada ishonsa bo'ladigan hukumat portallari ham mavjud.

«Butunjahon o'rgimchak to'ri». WWW (World Wide Web) – bu qanaqadir Internetdan ajratilgan ma'lum bir joy emas, kompyuter aloqa o'rnatadigan biror nima ham emas. Butunjahon o'rgimchak to'rini Internet doirasidagi xizmat deyish to'g'riroq. Web-serverlar deb ataluvchi ma'lum protokollardan, kompyuterlardan foydalanish orqali (chunki ular tarmoqqa ulangan va server dasturiy ta'minotiga ega) Internet xizmati yo'lga qo'yiladi.

Kompyuter web-server bo'lishi uchun Internetga ulangan va server dasturiy ta'minoti (DT) ga ega bo'lishi yetarli. Bu DT bilan Windows, Mac OS, Unix kabi operatsion tizimlar ta'minlay oladi. Web-server har doim Internetda “o'tiradi” va talab qilingan tomonga kerakli axborotni jo'natadi.

HTTP. Gipetmatn jo'natish protokoli (HTTP) web-brauzer va web-server muloqotining asosini tashkil etadi. Web-brauzer HTTP maxsus komandasi orqali server bilan bog'lanish uchun so'rov jo'natadi. Agar so'rov qoniqtirilsa, brauzer server bilan bog'lanadi. Qabul qiluvchi tomon nima qilishni o'zi hal qiladi yoki ekranda faylni ko'rsatadi, yoki uni diskda saqlab qo'yadi va h.k. HTTP Internetda foydalaniladigan yagona protokol emas. Fayllar uzatish protokoli (Post Office

Protocole – POP, Simple Mail Transport Protocole - SMTP), shifrlangan HTTP protokoli (SHTTP) kabi protokollar mavjud.

Marshrutlanuvchi (Router). Marshrutlanuvchi Internetda ma'lumotlar oqimini qulay va yaqin yo'l bilan manzilga yetkazishni rejalashtiruvchi va amalga oshiruvchi programmalar majmuidir.

Shlyuz(Gateway). Ma'lumotlarni uzatishning turli qaydnomalarini Internet foydalanadigan elektron pochta oddiy qaydnomasi SMTPga (Simple Mail Transfer Protocol – elektron pochta uzatishning oddiy qaydnomasi) aylantiradigan kompyuter. Aslida Shlyuz bu programmalar majmuidir.bunda shlyuz maqsadida foydalanadigan kompyuterga katta talablar qoyilmaydi. Buning uchun unda shlyuz vazifasini o'taydigan programmalar bilan ishlash imkoni bo'lsa, bo'ldi holos. Demak ilgari o'z lokal kompyuter tarmog'ingizda biror sistema bilan ishlab kelayotgan bo'lsangiz, uni Internetga ulamoqchi bo'lsangiz ana shunday shlyuz programmani o'rnatib yetarli.

Trafik - Internet a'loqa kanallari orqali uzatiladigan ma'lumotlar oqimi hajmi.

DNS Server. DNS (Domain Name Service – Domen nomlar xizmati) - IP manzillar va kompyuterlar domen nomlarini aniqlovchi server. IP manzil va kompyuterlarning domen ko'rinishidagi nomlari bilan ishlashni tashkil qilish uchun programma joylashtirilgan kompyuterning IP manzili ko'rsatiladi. U yoki bu serverning vaqtincha ishlamay qolishini yoki ular bilan bog'lanish qiyin bo'lishini nazarda tutib, bir qancha DNS serverlarni ko'rsatish mumkin.

Proxy. Internetda ba'zi bir ma'lumotlarga ko'pchilik murojaat qilgani uchun bu ma'lumotlarga oid serverga ulanish sekin bo'lishi mumkin. Shuning uchun ko'pchilik murojaat qiladigan serverlar nusxalari boshqa serverlarda ham saqlanadi. Bunday serverlar Proxy serverdan foydalanish imkoniyati odatda programmalarini o'rnatishda e'tiborga olinishi zarur. Hozirda ko'p Internet tarmoqlarini ko'rish uchun MS Internet Explorerdan foydalanganda, unda Proxy programmasi orqali foydalanish nazarda tutiladi.

Mirror cepeplar. Ko'pchilikni qiziqtiruvchi serverlar odatda boshqa mamlakat serverlariga ham joylashtiriladi. Bu esa mamalakatlarga yuboriladigan so'rovlarning hajmini kamaytirishga va tegishli ma'lumotlarni (Internet ashifalarini) tez topishga imkon tug'diradi. Odatda Mirror serverning borligi home page (uy sahifalari)da o'z aksini topgan bo'ladi va unga qarab qaysi server bilan ishlash qulayligi aniqlanadi.

Yuqori tezlikka ega bo'lgan uzatish kanallari. Internetning muhim ko'rsatkichlaridan biri u istalgan hajmdagi ma'lumotlarni tez uzatishdir. Shuning uchun Internet teltefon orqali ham ishlaydi. Internet ajratilgan ijaraga olingan telefon yo'llari orqali o'rnatilgan bo'lsa, unda ishlash tezligi yuqori bo'ladi. Hozirgi kunda turli tezliklar bilan ishlovchi T1, T2, T3 tez ishlovchi yuqori tezlikli kanallar sistemasi mavjud. Xususan ular quyidagi tezliklarda ma'lumotlarni uztishi mumkin.

T1 a'loqa kanali	1,5 Mbayt/s
T2 a'loqa kanali	15 Mbayt/s
T3 a'loqa kanali	45 Mbayt/s

T3 juda yuqori tezlikka ega bo'lib, Amerika Internet magistralarida ishlatiladi. Shuni aytish lozimki, Respublikamizda optic tola magistral yo'llari to'la ishga tushirilishi bilan ma'lumotlarni juda katta tezlik bilan uzatish imkoniyati paydo bo'ldi.

Internetda ma'lumotlarni uzatish uchun katta tezlikka ega bo'lgan X.25 va ISDN (Integreted Services Digital Network – xizmatlarni integratsiyalovchi raqamli tarmoq) kanallari hozirda keng qo'llanilmoqda. Ularning ishlatilishi natijasida turli mamlakatlarda telekonferensiyalari tashkil qilish va foydalanuchilarni qizitiruvchi mavzular bo'yicha muhokama qilishi, shu bilan birga shu maqsadlar uchun xizmat safarlariga jo'natishdan holi bo'lish imkoniyati paydo bo'ldi. Bundan foydalanish uchun kompyuter orqali uzoqlashgan kompyuter bilan ishlash imkoniyatini beruvchi qo'shimcha raqamli adapter va ko'prik o'rnatildi. Uning hisobiga kompyuterlararo ma'lumot almashish modem orqali

ma'lumot almashishga qaraganda bir necha bor tez bo'ldi. ISDN bilan ishlovchi maxsus programmalar Windows naqlari uchun ishlab chiqilgan.

Internetda Saqlanadigan fayllar turlari. Internetda ishlash jarayonida turli ko'rinishdagi fayllar bilan ish ko'rishga to'g'ri keladi. Olinadigan programma, hujjatlarda ular qanday ko'rinishda va qaysi ahrirlovchilar yordamida yozilganini bilish ma'umotlarni tez tahlil qilishda foydalidir.

Shuning uchun Internetda ishlatiladigan turli fayllar turi (kengaytmasi) ro'yatii keltiramiz.

Kengaytma	Fayl turlari
.asm	Assembler tilida yozilgan programma
.an	Tovush fayli
.bas	Beysik fayli
.bmp	MS Windows grafik fayli
.c	Boshlang'ich fayl C tilida
.cpp	Boshlang'ich fayl C++ tilida
.com	MS DOS boshqaruvci fayl
.dbf	Berilganlar bazasidagi fayl
.doc	Wordda tayyorlangan fayl
.exe	MS DOSda bajaruvchi fayl
.gif	Grafik formatdagi fayl
.dz	GNU siquvchida saqlangan fayl
.hlp	Ma'lumot (yordam) fayl
.ini	Initsializatsiya fayli
.jpg	JPEC grafik formatidagi fayl
.mid	MIDI formatidagi fayl
.mpg	MPEG formatidagi videorolik
.o	Obyekt fayl
.pcx	PC Paintbrush formatidagi fayl

.pdf	Adobe Acrobat programmasidagi fayl
.qt	Quick Time formatidagi videorolik
.tar	Unixda tar tipidagi arxiv fayl
.tif	TIFF grafik formatidagi fayl
.txt	Faqat ASCII belgilaridan iborat txt fayl
.wav	Wave formatidagi tovushli fayl
.wri	Write tahrirlovchida yozilgan matn fayl
.zip	PKZIP formatidagi arxiv fayl
.z	UNIXda COMPRESS programmasi bilan siqilgan fayl

Shunday fayllarni o'qish uchun mos programma ta'minotidan foydalanish lozimligini eslatmiz. Jumladan arxiv fayllarni o'qish uchun avvalo ular arxivatsiya qilinishi lozim.

Gipermatn va gipermurojaat. Butunjahon o'rgimchak to'rining asosiy va HTML ning tarkibiy qismini gipermatnlar va gipermurojaatlar tashkil etadi. Maxsus komandalar yordamida matnning ma'lum qismi shunday ajratiladiki, natijada o'sha matn ustiga sichqon tugmasi bosilsa boshqa matn yoki sahifa ochiladi. Bundan tashqari multimediya vositalarining ishlab ketishi yoki bo'lmasa, ma'lumotni diskda saqlash taklifi ham berilishi mumkin.

Gipermatn yoki gipermurojaat biror bir tasvirga ham qo'yilishi mumkinki uning ustiga bosilganda ham yuqorida aytilgan holatlar ro'y berishi mumkin.

Har bir web-sahifa o'zida bir nechta gipermatn yoki gipermurojaatlarni mujassam etishi mumkin.

URL (Uniform Resource Locator – Resurslarni ko'rsatuvchi manzil). URL Internet manzili va unga kirish usulini (Ftp, http, telnet va boshqalar) ko'rsatuvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumot URL sini bilish bu ma'lumot to'g'risida to'la informatsiya olishni bildiradi. Масалан

<http://www.edu.uz>

bunda http orqali O'zbekiston Respublikasi ta'lim Vazirligining rasmiy saytiga kirishni bildiradi. Shunday qilib URL bu – so'ralayotgan hujjatning aniq adresini ko'rsatish imkoniyatini berish uchun www.mail.ru kabi adreslar turlari kombinatsiyasi va yana qo'shimcha elementlarga ega. URL day foydalanib, web-brauzerlar yordamida ixtiyoriy hujjat va xizmatlarga dostup olish mumkin. URL quyidagi tartibda yoziladi:

Protokol://internet_adres /yo'l /fayl_nomi.kengaytma yoki

Protokol://internet_adres

URL ga misol: **http://www.microsoft.com/windows/index.html**

Bu erda:

http://	–	protokol;
www.microsoft.com	–	internet_adres (Microsoft kompaniyasinnig web- serverinnig nomi)
/windows/	–	yo'l
index	–	fayl_nomi
html	–	kengaytma

URL da qo'llaniladigan protokollar. URL da qo'llaniladigan protokollar ro'yxati:

Protokol nomi	Protokol nimaga dostup berishi mumkinligi
http://	HTTP (web) serverlariga
https://	Shifrlangan ba'zi bir HTTP (web) serverlarga
file://	Foydalanuvchi qattiq diskidagi fayllarga
ftp://	FTP server fayllariga
gopher://	Gopher menyu va fayllariga
news://	Usenet yangiliklar serverlari gruppasiga
news:	Aniq Usenet yangiliklar gruppasiga
mailto:	Aniq elektron pochta adresiga

telnet:	Telnet udalen serveriga
---------	-------------------------

Internet манзиллари. Internet yoki xar qanday boshq IP li tamoqlarga ulangan har bir kompyuterlar bir-birini «tushinadigan» bo'lishi kerak.

Agar bir va bir nechta kompyuterda bir xil identifikator bo'lsa, tarmoq habarni yubora olmaydi. Internetda kompyuter tarmoqlari Internet manzili yoki aniqrog'i IP-manzilini belgilash bilan aniqlanadi. IP manzili 32 bit uzunikda va har biri 8 bitdan iborat to'rt qisimdan tashkil topgan va har bir qism 0 dan 255 gacha bo'lgan qiymatlarni qabul qiladi. Qismlar bir-biridan nuqta orqali ajratiladi. Masalan, 232.25.234.456 yoki 147.120.3.28 lar IPda ikkita har xil belgilaydi. Internet tarmoq manzili haqida gap ketganda, odatda IP manzili tushiniladi. Agar IP-manzilida barcha 32 bit ham foydalanilsa, to'rt milliarddan ko'p mumkin bo'lgan manzillar paydo bo'ladi. Lekin ba'zi bir manzillar birlashmalarning maxsus maqsadlari uchn zahiraga olib qo'yiladi. IP manzili ikki qisdan iborat bo'lib: tarmoq manzili va uning xost manzili. IP manzilning ushbu tuzilishiga asosan har xil tarmoqlardagi kompyuter nomerlari bir xil bo'ladi. Shuni aytish joizki, manzillarni sonli belgilash kompyuter uchuntushinarli bo'lsada, foydalanuvchi uchun aniq ma'lumotni bera omaydi.shuning uchun ham kundalik hayotda odatda adreslashning **domen** usuli foydalaniladi. **Host** kompyuterlar Internetning server xizmatini bajaruvchi kompyuterlaridir.

Host sistema Internet bilan bog'langan a'loqa xabarlarini oluvchi va mos a'loq bo'limlariga jo'natuvchi kompyuterdir. Ko'p hollarda host kompyuter loal tarmog'idan oddiy oddiy kompyuterlarga o'xshagan bir kompyuterdir. Umumiy holda u Internet provayderi vazifasini bajaruvchi tashkilot modemi orqali ulangan kompyuterdir.

Hosting. Har qanday sayt qaysidir serverda joylashgan bo'ladi. Sayt va unga bog'liq fayllar (rasm, video, boshqa yuklab olinadigan fayllar) uchun ma'lum hajmda joy olish kerak. Masalan, 100 MB dan bir necha GB gacha bo'lishi ham mumkin. Sizni saytingiz uchun joy ajrtaib beruvchi xizmat turiga "hosting" deb ataladi. Odatda domen beruvchi kompaniyalarda ham

hosting xizmati bo'ladi. Hosting va domenni bir kompaniyadan olish ham mumkin, yoki ularni boshqa-boshqa kompaniyalardan ham olish mumkin. Saytlar uchun hosting beruvchi kompaniyalarda katta hajmdagi maxsus serverlar mavjud. Ular tinimsiz ishlab turish orqali saytlarning ishlashini ta'minlaydi.

Hosting beruvchi kompaniyalar bir vaqtning o'zida yuzdan ortiq saytlarni o'zida saqlagan bo'lishi mumkin.

Internetga ulanib biror saytni ochish uchun kerakli manzilni yozilganda dastlab, DNS (Domain Name Server) bilan bog'lanadi. Keyin esa, DNS server tomonidan domen (sayt nomi) haqida malumot tekshiriladi. Masalan www.qalam.uz nomli manzilni ochganingizda, dastlab DNS server orqali qalam.uz nomi haqiqatan mavjudligi va qaysi hostingda joylashgani haqida malumot olinadi, keyin ana shu hosting bilan bog'lanadi va saytga oid fayllar sizga ko'rsatiladi. Albatta, bular barchasi avtomatik tarzda bir necha soniyada amalga oshadi.

Internetdagi biror saytga kirish uchun sayt nomi yozilganda, brouzer (Opera, Mozilla, Chrome,...) dasturi dastlab DNS serverga murojaat qiladi va undan shu manzilning IP manzilini so'raydi. Boshqacha qilib aytganda, shu sayt qaysi hostingda joylashganini so'raydi. DNS o'zining bazasini tekshiradi va so'ralgan sayt nomini izlaydi, Agar topsa uning IP manzilini brauzerga yuboradi (ya'ni internetga kirgan odamning komputerga saytning qayerdaligini bildiradi). Keyin esa shu vaqtning o'zida brouzer berilgan manzilga (ya'ni hosting) bilan bog'lanib undan saytning kerakli sahifasini so'raydi. Shunday qilib hosing tomonidan sayt ko'rinishlari sizning brouzeringizga yetib keladi. Xulosa qilib aytganda, Hosting – bu sayt uchun ajratilgan joy bo'lib, saytdagi malumotlarni (matn, rasm, fayllar va hokazo) o'zida saqlaydi. Uning hajmi bir necha MB (megabayt) yoki GB (gigabayt) bo'lishi mumkin. Domen yoki hosting olish uchun internet provayderiga murojaat qilish mumkin. Domen uchun yillik to'lov to'lanadi. Hosting uchun esa har bir provayderning tarif narxlariga ko'ra bir necha oylik yoki yillik to'lov to'lash mumkin.

O'zbekistonda domen yoki hosting beruvchi kompaniyalar (provayder yoki registrator) hozirda ko'plab shaharlarda faoliyat yuritmaqda. Masalan: BCC (www.bcc.uz), Arsenal-D (www.webname.uz), Active (www.active.uz), Uzinfocom (www.uzinfocom.uz), www.ahost.uz va boshqalar.

Domen. Domen – bu sayt nomi, masalan www.saytim.uz. Siz qaysidir saytga kirayotganingizda sayt nomini ya'ni domenni yozasiz. Natijada shu domen sayt joylashgan hosting va baza bilan bog'lanadi. Domen – bu cheksiz internet ummonidagi serverlardan birida joylashgan qaysidir saytga olib boradigan manzil hisoblanadi. Aslida Siz hosting xizmatidan foydalanib, saytingizni qaysidir serverga joylashtirganingizda, saytingiz manzili (server nuqta'i nazaridan) qandaydir IP manzilga teng bo'ladi. Masalan, 192.168.162.134 Bunday IP manzilni eslab qolish qiyin. Agar domen bo'lmaganida saytingizga tashrif buyurish uchun foydalanuvchilar saytingiz IP manzilini eslab qolishlari va brauzerlariga 192.168.162.134 deb yozish orqali saytingizga kirishlari kerak bo'lar edi. Domen afzalligi shundaki, u tushunarsiz va eslab qolish qiyin bo'lgan IP manzillarni odamlarga tushunarli, eslab qolish oson bo'lgan chiroyli sayt nomlari aylantiradi. Shuning uchun ham domen sotib olganingizda eng avvalo bu domenni hostingingiz IP manziliga ulab qo'yasiz. Shunda domen nomi saytingiz IP manzilining tarjimasi bo'lib qoladi. Har safar foydalanuvchilar o'z brauzerlarida domen nomingizni yozishsa, bu domen hostingingiz serverining IP manzilini chaqiradi va foydalanuvchiga saytingiz ko'rsatiladi! Misol uchun, qalam.uz sayti hostingining sayt joylashgan qismi uchun IP manzili 192.168.111.222 deb hisoblaylik. Bu saytga kirish uchun foydalanuvchilarning bu IP manzilni yozishlari ularga qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Bu o'rinda foydalanuvchilar uchun eslab qolish oson va tushunarli bo'lgan domen tanlanadi. Sayt esa quyidagi tartibda ularga yetkaziladi:

Qalam.uz → 192.168.111.222 → SAYT

Domen ismlarda “domen hududi” degan tushuncha mavjud. Bu hududlar saytlarning u yoki bu turga ta’luqli ekanligini ko’rsatib turadi. Hozirgi kunda eng mashxur domen ism hududlariga .com (kommersiya-tijorat saytlari), .net (internet), .info (informatsiya-ma’lumot saytlari), .edu (education-ta’lim sohasiga oid saytlar), .org (organisation-tashkilot saytlari), .gov (government-hukumat saytlari) va boshqa davlat kodi yuqori bosqichli domenlar (country code top-level domains – ccTLD) kiradi. ccTLD domenlari qaysidir davlat nomi qisqarmasiga asoslangan domen hududlariga bo’linadi. Masalan, O’zbekiston uchun .uz domenlari, Rossiya uchun .ru domenlari, Fransiya uchun .fr domenlari va hokazo. Har bir domen hududini o’ziga tegishli bo’lgan davlat boshqaradi. Misol uchun, .uz domenlariga O’zbekistondan boshqa hech qaysi davlat ro’yxatdan o’tkazish huquqiga ega bo’la olmaydi.

Domen ismlar domen registratorlari orqali amalga oshiriladi. Har bir domen nomi faqat bir marta ro’yxatga olinishi mumkin va uning nusxalari bo’lishi mumkin emas. Masalan, siz korzonangiz sayti uchun esavdo.uz deb nom tanladingiz, Bu domenni sotib olganingizdan keyin (kelishilgan muddat davomida) boshqa hech kim bu nomga egalik qilolmaydi.

U yoki bu domenning bandligi yoki ro’yxatga olinish uchun bo’shligini tekshirish domen registratorlarining whois so’rovi yordamida tekshirilishi mumkin. O’zbekiston domen registratorlari boshlig’i ccTLD.uz hisoblanadi. Bu saytga www.cctld.uz yoki oddiygina www.whois.uz domeni orqali kirish mumkin. ccTLD.uz saytiga tashrif buyurib Siz O’zbekiston domen registratorlari haqida ma’lumot olishingiz va saytning chap tomon menyudan pastki qismida joylashgan kichik forma orqali qaysidir domenning bo’shligi yoki bandligini tekshirishingiz mumkin.

Domen nomi ro’yxatga olingandan so’ng Siz uning sozlanmalarini saytingiz joylashgan hosting IP manziliga (ular “nameserver” deb yuritiladi) mos ravishda tahrirlashingiz kerak bo’ladi. Shundan so’ng 24 soat ichida

domeningiz ko'rsatilgan nameserverda joylashgan saytingizga olib borishni boshlaydi.

Domen xizmt turi yoki geografik joylashishga qarab belgilanadi.

Masalan:

Edu (education)	Ta'lim tashkilotlari
Com (comertial)	Tijorat tashkilotlari
org (organization)	Savdo-sotiq bilan bog'liq bo'lmaga davlat tashkilotlari
gov (goverment)	Mukumat muassasalari
Net (network)	Telekommunikatsion va ma'lumot xizmatlarinin ko'rsatadigan muassasalar
int (international)	Xalqaro muassasalar
mil (military)	Harbiy muassasalar

Quyidagilar (yuqori domenlar) geografik belgilar bo'yicha tuzilganligin bildiradi

uz	O'zbekiston
ru	Rossiya
uk	Buyuk Britaniya
ca	Kanada

va boshqalar.

Bundan tashqari, hozirgi kunda mamlakatlar kodi va ularning kommunikatsion imkoniyatlari sistemasi ishlab chiqilgan. Internet lektron a'loqa kodlari mavjud va Medison professori, Internet kordiantori Larry Land Weber taqdim qilgan (1992-yil) mamlakatlarning ba'zilarini shunday kodlarini ro'yhatini keltiramiz:

----AO	Angola
----AZ	Ozarbayjon

-BIUF-UZ	O'zbekiston
-biu - EC	Ekvador
BIUFO- IE	Irlandiya
--IU— KZ	Qozog'iston
--IU— KG	Qirg'iziston
--IU— TJ	Tojikiston

Bunda B, I, U, F, O harflar quyidagilarni bildiradi:

B	BITNET
I	INTERNET
U	UUCP
F	FIDONET
O	OSI
-----	Aniq ma'lumotlar yo'q.

Agar bu ma'lumotlar katta harflar bilan yozilsa, u to'laqonli; kichik harflar bilan yozilsa, u to'laqonli emasligini bildiradi. Masalan: Braziliya BIUF BR kodiga ega bo'lsa, Bolgariya BIUF.BG ega. Bunda bu kod Braziliyada bitnet, Internet, UUCP, Fidonet xizmatlari to'laqonli yo'lga qo'yilganligini, Bolgariyada esa Bitnet to'laqonli emas (b), Internet, UUCP, Fidonet esa to'laqonli yo'lga qo'yilganligini bildiradi. Lekin bu kodlarning birinchi qismi kun, oy sari tabiiy o'zgarib boradi.

Internet host kompyuterlari domen nomi orqalaitopiladi. Domen nomi host kompyuterni tashkilot nomini aniqlovchidan tashkil topgan bo'lib, host kompyuterda ular o'ngdan chapga qarab yuqori domen hisoblanadi. Host kompyuter nomida domenning barcha qismlarini ko'rsatilgan bo'ladi.

Internet programmalari avtomatik ravishda host kompyuterlar somen manzillarini IP-manziliga o'zi o'tkazadi. Host kompyuterlar IP manzil orqali ma'lumotlar bilan almashadi.

FAQ (Frequently Asked Questions – tez-tez so'raladigan savollar). WWWda tez-tez so'raladigan savollar va ularning javoblari arxiv fayllar sifatida saqlanadi. Bu fayllar FAQ deb ataladi. Bunday savollar minut, soat sayin paydo bo'lib turishi tufayli ularning hajmlari kengayib boraveradi. Bundan tashqari, unda turli operatsiyalarni bajarish to'grisidagi va harakterli ma'lumotlarni qanday hal qilish usullari ham mavjud. FAQ hujjatlarini barcha foydalanuvchilar ishlatishi mumkin va u veb-sahifalarda ham saqlanadi. Bu bilan shug'illanadigan maxsus foydalanuvchilar bor.

1.2. Veb-sayt yaratish texnologiyalari.

Veb-sayt yaratishning turli usullari mavjud. Eng oddiysi biror matn muharrir yordamida html kodlari orqali kerakli teglarni yozib, saqlashda kengaytmasini .html deb saqlash hamda saqlangan faylni ixtiyoriy brouzer yordamida ochish. Html hodlari orqali yaratilgan saytning dizayniga CSS tizmi orqali ishlov beramiz. CSS tizimi ham kodlar yordamida tashkil etiladi. Keyingi bosqichda esa PHP dasturlash tili yordamida yanada ishlov berib, mukammalshtiriladi, baza bilan bog'lanadi. Bundan tashqari veb-sayt yaratish texnologiyalaridan biri CMS tizimi ham mavjud.

CMS tizimi. Barchaga ma'lumki, butunjahon tarmog'idagi veb-sahifalar kundan kunga ko'payib bormoqda. Bu holat O'zbekistonda, ya'ni Uzneta ham jadallik bilan amalga oshmoqda. Kimdir o'z shaxsiy sahifasini yaratsa, kompaniya va firmalar korporativ saytlarini yaratmoqda. Yana kimdir o'z kundaliklarini, ya'ni bloglarini olib boradilar. Shu bilan birga, yirik portallar faoliyati ham rivojlanmoqda. Bularning hammasi esa biror dasturiy vosita yordamida yaratiladi. Kimdir HTML va CSS tilida, kimdir PHP da, yana kimlardir CMS deb ataluvchi tizimlar yordamida veb-saytlarni yaratmoqda.

1989-yilda Tim Berners-Li tomonidan World Wide Web, ya'ni Butun jahon o'rgimchak to'ri ixtiro qilinganidan boshlab uning har bir foydalanuvchisi oddiy bo'lsada, o'z veb-sahifasini yarata olish imkoniyatiga ega bo'ldi. Lekin, buning uchun HTML (Hyper Text Markup Language) tilini bilish shart edi. Turli xil IT-kompaniyalari tomonidan bu ishni

osonlashtiruvchi bir qancha dasturiy paketlar, jumladan Adobe Dreamweaver va Microsoft FrontPage kabilar yaratildi. Bunday dasturlardan ba'zilar sayt yaratishning barcha bosqichlarini (HTML-kodni yozishdan bu kodni serverga yuklashgacha) boshqarishni o'z zimmasiga oladi. Shu bilan birga, ko'pgina hollarda (aynan oddiy sahifalarni yaratishda) foydalanuvchi bu kodni bilishi shart bo'lmagan. Sababi bu dasturlarda veb-sahifalarni yaratishning vizual usullaridan foydalanilgan. Biroq, HTML-redaktorlarining barcha afzalliklariga qaramay, saytni boshqarish vaqt o'tgani sayin va yangi ma'lumotlar qo'shilishi bilan qiyinlashib boraverdi. Chunki axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan veb-saytlar ham rivojlanib bordi. Sayt xaritasini yaratishdek oddiy funksiyani qo'shish uchun ham veb-yaratuvchilar tomonidan ancha-muncha mehnat talab etilar edi. Axir buning uchun barcha ilovalarni ko'rib chiqish, sahifalar orasidagi bog'liqliklarni tekshirish, menyuni yaratish, forumni qo'shish kabi ishlarni bajarish lozim edi. Bu esa doimiy diqqatni va juda ko'p vaqtni talab etardi.

Sayt yangilanishi muammosini, ya'ni yangilanishning avtomatlashtirishini hal qilish maqsadida yirik axborot kompaniyalari, jumladan, Newsweek va Time yangi dasturiy ta'minot yaratish ishlarini boshlashga majbur bo'ladi. Bu dasturiy ta'minotlar kontentni (ma'lumotlarni) boshqarish tizimlari (CMS – Content Management System) deb ataldi.

Statik va dinamik veb-sahifalar. Endi savol tug'ilishi mumkin: oddiy HTML kodida yozilgan sahifa bilan CMS nimasi bilan farq qiladi? Avvalombor, HTML da yozilgan sayt statik holda bo'lsa, zamonaviy saytlar dinamik ko'rinishga ega. Oddiy sayt qanday prinsip asosida ishlashini ko'rib chiqamiz. Foydalanuvchi biror-bir, masalan, page.html sahifasiga murojaat qildi deylik. Veb-server o'zidagi veb-sahifalar katalogini ko'rib chiqadi va agar page.html bo'lsa, foydalanuvchiga uni ko'rsatadi, aks holda esa – 404-chi xabarni ("Fayl topilmadi") yetkazadi. Dinamik sayt esa biroz boshqacha ishlaydi. Foydalanuvchi biror sahifaga murojaat qiladi, biroq bu murojaat diskdagi aniq bir faylga emas, balki sayt dvijokiga (agar dvijok PHP tilida

yozilgan bo'lsa, odatda bu fayl index.php bo'ladi) qaratilgan bo'ladi. Dvijok foydalanuvchiga kerakli ma'lumotni biror manbadan (masalan, ma'lumotlar bazasi yoki diskdagi fayldan) oladi, uni HTML-sahifaga aylantiradi va veb-serverga uzatadi, u esa o'z navbatida, foydalanuvchi brauzeriga jo'natadi. Unda yana bir savol tug'iladi: agar bitta faylnigina so'rab, uni brauzerga uzatish mumkin bo'lsa, buncha murakkablashtirishning o'zi nimaga kerak? Shuning uchunki, bu saytni boshqarish qulay bo'lsin. Aytaylik, siz 100 sahifalik (bu unchalik ko'p emas) oddiy sayt yaratdingiz. Ertami-kech siz bu sayt dizaynini, ko'rinishini o'zgartirmoqchi bo'lasiz. U holda esa siz shu 100 sahifani qo'lda o'zgartirib chiqishingizga to'g'ri keladi. Ustiga-ustak, siz avvaliga bu 100 sahifani kompyuteringizdagi lokal serverga yuklab olishingiz, undan so'ng tahrirlab, kerakli o'zgartirishlarni kiritishingiz va oxirida yana serverga yuklashingiz kerak bo'ladi.

Ana endi dinamik sayt qanday ishlashini ko'rib chiqaylik. Asosiy voqea – “HTML-sahifani yaratish”. Ya'ni dvijok kontentni – matnli ma'lumotni (u rasm va jadvallar bilan ham bo'lishi mumkin) oladi va uni dizaynga “kiyintiradi”. Demak, saytning dizaynini o'zgartirish uchun siz faqatgina tayyor grafik mavzuni o'rnatishingiz yoki bir-ikkita faylni – sayt shabloni fayllarini o'zgartirishingiz kerak. CMS tizimi sahifalarni dinamik ko'rinishga keltiradi: ular foydalanuvchi sahifani ko'rmoqchi bo'lgandagina amalda yaratiladi. Bu degani, sahifalar foydalanuvchi tomonidan bevosita ko'rilayotganda yangilanishi yoki o'zgartirilishi mumkin.

CMS afzalliklari. Bu tizimlarning asosiy jihati shundaki, dinamik veb-sahifalarni oson yarata olish va ularni turli xil axborot bilan to'ldirish imkoniyatini berishdir. CMS tizimlari odatda murakkab bo'lib, ular o'z ichiga xabarlarni tarqatish xizmatlari (RSS), forumlar va internet-do'konilarni oladi. Shu bilan birga, ularni o'zgartirish ham oson. CMS nafaqat saytdagi turli ma'lumotlarni boshqarishni avtomatlashtiradi, balki shu bilan birga, sayt tuzilishining texnik tomonlari bilan tanish bo'lmaganlar, ya'ni yozuvchi va jurnalistlarga saytda o'z materiallarini bevosita foydalanuvchi interfeysi orqali

qo'shish imkoniyatini beradi. Shu narsa tushunarli bo'ldiki, endi foydalanuvchilarga saytda o'z materiallarini ko'rish uchun HTML ni ham, saytdagi ma'lumotlar yangilanishining texnologiyasini ham bilishi shart emas. CMS tizimi, shuningdek, veb-sayt yaratishni turli xil mutaxassislar orasida taqsimlab chiqish imkoniyatini beradi. Shunga ko'ra, veb-dizayner o'z diqqatini saytning ko'rinishiga (dizaynni mukammallashtirish va shablonlarni o'rnatishga) qaratsa, texnik yo'nalishda bo'lmagan mutaxassislar uni ma'lumotlar (matn, tasvir va animatsiyalar) bilan to'ldirishga harakat qiladi. Bu ham hammasi emas. Ma'lumki, dvijok – CMS ning bir qismi xolos. U dizayn shabloni asosida sayt ma'lumotlarini chiqarib beradi. Bundan tashqari, CMS da saytdagi ma'lumotlarni boshqarish (ular sayt bo'limlarini va kategoriyalarini yaratishga va ma'lumotlarni ular orasida bo'lib chiqishga imkon beradi) va bu ma'lumotlarni tahrirlash vositalari ham mavjud. Shu bilan birga, foydalanuvchi sayt ma'lumotlari aynan qayerda (ma'lumotlar bazasida, diskda HTML-fayl ko'rinishida yoki umuman tashqi serverda) saqlanayotganini bilishi shart emas.

CMS qo'llanilishi bilan ko'pgina qiyinchiliklar bartaraf etilishi mumkin. Yuqorida misol sifatida ko'rilgan sayt xaritasi ham avtomatik ravishda tuziladi, buning uchun foydalanuvchidan hech qanday mehnat talab etilmaydi. Shu bilan birga, CMS saytdagi qo'shimcha funksiyalarni, masalan, suratlar galereyasi yoki ro'yxatdan o'tish oynasini qo'llash imkonini beradi – shu kabi funksiyalar CMS kengaytmalari orqali amalga oshiriladi. Faqatgina u yoki bu kengaytmani o'rnatish kerak xolos.

CMS turlari. Hozirgi davrga kelib, CMS asosiga qurilgan bir qancha tizimlar yaratilgan. Ularga misol qilib, Drupal, PHP-Nuke, WebDirector, Joomla!, NetCat, Slaed, Microsoft CMS, WordPress, PHPShop kabilarni keltirish mumkin. Bu tizimlarning ba'zilar umuman tekin bo'lsa, ba'zilaridan esa haqqini to'labgina foydalanish mumkin. Ba'zi CMS tizimlari faqat malum bir turdagi saytlarni yaratishda qo'l keladi. Masalan: opencart, shopify, magento va boshqa ko'plab CMS tizimi faqatgina internet do'konlari

(elektron savdo) saytlari uchun mo'ljallangan. Yana shunday CMS tizimlari borki, ular faqatgina odamlar o'rtasida muloqot vositasini bajaruvchi saytlar yaratish uchun mo'ljallangan. Ular yordamida Forum yoki chat xizmatlarini yaratish mumkin. CMS ni tanlash bir tomondan oson ko'rinsada, bu juda jiddiy masala. Internetda ularning turli yo'nalishdagi o'nlab (agar yuzlab bo'lmasa): yuz dollarlab turadiganidan to ochiq kodli bepul turigacha, ma'lum bir sohagagina taalluqlisidan ixtiyoriy murakkablikdagi sayt qurish imkonini beradiganigacha, oson boshqariladiganidan administrator uchun katta qiyinchiliklar

keltiradiganigacha turini topishingiz mumkin. Xullas, agar CMS lar bilan ishlash bo'yicha hech qanday tajribangiz bo'lmasa, keraklisini tanlash qiyinlashib ketishi tayin. Endi CMS larga yana bir talab qo'yamiz: universallik. Bu degani, biz ishlatmoqchi bo'lgan CMS ixtiyoriy konfiguratsiyadagi kompyuterlarda ham ishlay olishidir. Shuningdek, saytni lokal serverdan haqiqiy serverga ko'chirganimizda yoki bevosita serverning o'zida yaratayotganimizda CMS bilan hech qanday qiyinchiliklar tug'ilmasligi kerak. Bu talabga esa, afsuski, ko'pchilik bepul CMS lar javob bera olmaydi.

Barcha dasturiy ta'minotlarga qo'yiladigan talablardan yana biri – xavfsizlik. Shuning uchun CMS larning xavfsizlik darajalari doimiy yangilanib turishi shart. Natijada, talablarimizga deyarli to'liq javob beradigan quyidagi: PHP Nuke, Drupal, Joomla!, Slaed CMS tizimlarigina qoladi. Endi ana shu CMS larni batafsilroq ko'rib chiqamiz va o'zimizga kerakli ba'zi xulosalar chiqaramiz.

PHP Nuke. Eng birinchi CMS lardan biri bo'lib, afsuski, ancha vaqtlardan buyon yangilanmay kelmoqda. Biroq, uning kodi ko'plab adashlari uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda (masalan, DotNetNuke, PostNuke). Bu bir-biriga nom jihatdan yaqin bo'lgan tizimlar foydalanuvchi diqqatiga navbatma-navbat chiqib turadi. Funktsionallik jihatidan tizim ancha mukammal bo'lib, uning uchun ko'plab qo'shimcha modullar yaratilgan. Masalan,

xabarlar lentasi, forum, maqolalar, so'rovlar tashkil qilish, statistika olib borish va boshqalar. Ammo, saytlarning tuzilishi jihatidan bir xillik kuzatiladi. Shu bilan birga, bu tizim yuklanishi qiyin bo'ladi, ya'ni qo'shimcha modullar sahifa yuklanishini sekinlashtiradi. Bu esa ko'plab foydalanuvchilarga yoqmasligi tayin. Yuklanish nafaqat sahifaga, shuningdek, serverga ham tushadi, bu esa xosting xizmatini taqdim etuvchilarga yoqmaydi. Agar sizni shunday vaziyat qoniqtirsa, aynan shu CMS ni tanlashingiz mumkin. Murojaat qilish uchun rasmiy sayti: www.nukefiles.ru

Drupal. Turli xil o'zgartirishlar orqali o'zimizga moslab olish bo'yicha eng mukammal CMS deb aytish mumkin. Shu yerda shuni aytish kerakki, "Tomchi" (bu tizim nomi ingliz tilidan aynan shunday tarjima qilinadi) aslida, CMS emas, balki "CMS ni tuzuvchi tizim". Uning yordamida siz tayyor bloklardan kerakli CMS ni yig'asiz. Shuni aytish mumkinki, funksionallik va dizayn jihatidan o'zingizni qanoatlantiruvchi CMS ni hosil qilasiz. Standart modullar to'plamiga blog, forum, xabarlar lentasi, fayllarni yuklash, ovoz berish, qidiruv kabilar kiradi. Bunda ko'rinadigan kamchilik bitta: PHP va MySQL ni mukammal bilish lozim. Agar bu qisqartmalarni tushunmagan bo'lsangiz, keyingi CMS ga o'tavering, aks holda esa bu tizimga jiddiyoq e'tibor bering. Rasmiy sayti: www.drupal.org. Texnik yordamni www.drupal.ru saytidan ham olishingiz mumkin.

Slaed CMS. Bugungi kunda ancha ommabop CMS bo'lib, turli xil saytlarda ishlatiladi. Ikki xil varianti mavjud: pullik va tekin (OpenSlaed). Ikkovi ham bitta yadroda qurilgan (bu degani xavfsizlik darajasi bir xil) va faqatgina funksionalligiga ta'sir qiluvchi modullar soni bilan farqlanadi. Bepul variantida biror mavzudagi nisbatan kichik portalni yaratishingiz mumkin. Ammo, bundan ortig'ini emas. Dizayni ham unchalik katta qiyinchiliklarsiz o'zgartirilishi mumkin. Tizim aslida Rossiyada yaratilgani uchun rus tilidagi yordam (slaed.net) haqida qayg'urmasa ham bo'ladi.

Joomla! Bugungi kunda eng mukammal dvijoklardan biri (agar bepullari ichida eng mukammali bo'lmasa) bo'lib, uning uchun shunchalik ko'p

qo'shimcha modullar yaratilganki, ular yordamida o'zingizning saytingizga deyarli ixtiyoriy funksionallikni berishingiz mumkin. Bu dizaynga ham tegishli bo'lib, uni o'zgartirish uchun ham juda ko'p shablonlar mavjud. Biroq, bu yerda bir kamchilik ham bor: shablonlar tizimi shunday tuzilganki, sahifalarni yaratish va to'ldirish jarayonida sayt bo'limchalari kichik-kichik qismlar bo'lib, ajralib qolishi mumkin. Ya'ni, bu qismlar jadvallar asosida yaratilgan. Bu esa saytingizga o'z shaxsiy ko'rinish berishingizda bir qator noqulayliklar tug'diradi: yuqorida tilga olingan qismchalar kutilmagan joyda chiqib qolib, jahlingizni chiqaradi, shuningdek, ularni yo'qotish uchun vaqtingiz ketadi. Umuman olganda, agar sizni tayyor shablonlar qoniqtirsa (ular esa juda ko'p va xilma-xil), u holda bu tizim sizga juda mos keladi. Agar siz Joomla! ni tanlab o'ziga xos original sayt yaratmoqchi bo'lsangiz ozgina terlashingizga to'g'ri keladi. Rasmiy yordam sayti: joomla.org. Shuningdek, ruscha yordamni norasmiy bo'lsada, ancha yaxshi bo'lgan joomlaportal.ru va joom.ru saytlaridan ham olishingiz mumkin. Shunday qilib, yuqorida keltirilgan tavsiyalar asosida siz o'z saytingizni tez va oson ravishda yaratishingiz mumkin. Ammo hech qaysi CMS sizga tayyor holdagi saytni taqdim etmaydi. Buning uchun sizdan harakat va mehnat talab etiladi. Yaratayotgan saytingiz boshqalarnikiga o'xshamasligi, dizayn jihatdan takrorlanmas va original bo'lishi uchun esa shaxsiy fantaziyangiz va qobiliyatingizni ishga solishingiz kerak.

Wordpress. Bu orqali shaxsiy saytlar, blog, korxona saytlari, yangiliklar sayti yaratish mumkin. Wordpress oddiy sayt yaratish uchun oson va ixcham CMS hisoblanadi. Bu ham xuddi Joomla kabi juda tez ommalashgan. Yuzdan ortiq qo'shimcha modullar va andoza (shablon)lar yaratilgan. Ishlash jihatidan ham juda yengil. Xullas, Wordpress yordamida istalgan mavzudagi saytlarni yaratish mumkin. Ammo murakkab funksiyali saytlarni yaratishda kamchiliklarga duch kelishingiz mumkin. Har holda CMS tizimlari bilan ishlashni o'rganish uchun dastlab Wordpress dasturidan boshlagan ma'qul.

Hozirda Wordpress tizimida sayt ochish shu qadar ommalashganki, hattoki bu orqali internet do'konlari (savdo saytlari), portallar, yangilik va axborot saytlari kabi murakkab saytlar ham tuzilmoqda. Bu dasturni yuklab olish uchun www.wordpress.org manziliga kirasiz.

WordPress. WordPress—bu mukammal, boshqarilishi oson bo'lgan ma'lumotlarni boshqarish tizimidir. Saytining asosini WordPress bilan tashkil etilgan bo'lsa, saytni oson boshqariladi, yangilash ham muammosiz bo'ladi, saytni o'rnatish esa ADMINdan hech qanday dasturchilik bilimlarini talab etmaydi. WordPress sayt administratori tomonidan vizual boshqarilishi mumkin bo'lgan tizim hisoblanadi.

HTML. HTML kod asosida yozilgan sayt statik sayt hisoblanadi. HTML saytning ham o'ziga xos qulayliklari bor. Masalan, HTML saytlar tez ishlashi hamda 100% xavfsizligi bilan ajralib turadi. HTML saytlarning yana bir o'ziga xosligi shundaki, uni boshqarish faqat kod orqali bo'ladi. Ya'ni, saytning qaysidir qismini o'zgartirish uchun, HTML kodni tahrirlashingiz kerak bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, ADMINdan boshlang'ich dasturchilik bilimlarini talab etadi.

WordPress tizimining qulayliklari **Yangilash oson.** WordPress tizimi avto-yangilash funksiyasi bilan ta'minlangan. Tizimdagi har qanday plugin, shablon yoki tizimning asosi o'zini-o'zi avtomatik tarzda yangilashi mumkin. Qo'lda yangilash esa hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi: dasturchilikdan hech qanday xabari yo'q foydalanuvchi ham WordPressni vizual boshqaruv orqali soniyalar ichida yangilab olishi mumkin.

Professional shablonlar. WordPress tizimida tayyorlangan saytning ko'rinishini istalgan vaqtda almashtirish imkoniyati mavjud. Ko'rinishini o'zgartirish uchun turli xildagi shablonlarga ega bo'lishimiz va shu shablonlar ichidan maqbulini tanlab, saytdagi ma'lumotlarni ushbu shablonga moslashtirib chiqishimiz zarur. Sayt tayyor bo'lgandan so'ng ko'rinishi yoqmay qolsa, uni o'sha zaxotiyoq o'zgartirish mumkin. WordPress uchun minglab bepul va pulli shablonlar yaratib qo'yilgan. Ularni turli xil maxsus saytlardan ko'chirib olish mumkin. Undan tashqari WordPressning maxsus sayti(<http://wordpress.org>)da

shablonlarni turli mavzularga oid qilib tartiblab qo'yilgan. Masalan, ta'lim, dizayn, tibbiyot, sanoat, reklama va hokazo. Mavzular shablonning maqsadidan kelib chiqib tayyorlangan. Reklama sayti uchun tayyorlangan shablonda reklamada qanday jihatlar, qanday menyular, qanday andozalar bo'lishi kerak bo'lsa, shularga o'rtacha holatda moslab qo'yilgan. Lekin bu degani tibbiyot mavzusidagi shablonida ta'lim sohasiga oid sayt tayyorlab bo'lmaydi degani emas. Albatta saytning ichki qismlarini to'liq o'zgartirilib yangi ma'lumotlarimiz bilan to'ldiriladi.

To'liq boshqaruv. Sayt WordPress asosida ishlasa, uning istalgan joyini vizual tarzda (hech qanday dasturchilik bilimlarisiz) o'zimiz xohlagandek o'zgartirishimiz mumkin bo'ladi. Saytimizning foydalanuvchilari, bo'limlari, fayllari, ma'lumotlari ham osonlik bilan boshqarilishi mumkin.

HTML sayt qulayliklari. Texnik xizmat yo'q yoki kam. To'liq HTML asosida ishlaydigan sayt o'ziga nisbatan juda kam e'tibor talab qiladi. U xavfsiz va ishonchli, tez ishlaydi. Shuning uchun uni doimiy rivojlantirib turish talab etilmaydi. Yangilab turishlarga esa sayt umuman muxtoj bo'lmaydi.

Sayt tezligi. Statik HTML sayt o'zining tez yuklanishi bilan ajralib turadi. Chunki saytda hech qanday dinamik jihatlar bo'lmaydi. Nimani ko'rib tursangiz, saytning bor asosi ham huddi shu narsalarning o'zi bo'ladi. Sayt ma'lumotlar bazasi bilan ishlamaydi, demak unga murojaat qilinadigan vaqt teжалadi.

HTML sayt noqulayliklari. O'zgarmaslik. Sayt tez-tez o'zgartirilmaydi. Dinamik bo'lmagan saytda deyarli yangilik bo'lmaydi. Sayt doimiy bir xilda turaveradi. Oddiy «tashrif qog'ozi» vazifasini o'tovchi sayt uchun bu ayni muddao bo'lishi mumkin, ammo bunday sayt dinamik saytlar singari o'ziga ko'plab foydalanuvchilarni jalb qilmaydi.

Imkoniyatlarning qo'shilmasligi. HTML saytga deyarli hech qanday qo'shimcha imkoniyat qo'shilmaydi chunki unda dinamiklik va o'zgaruvchanlik xususiyati yo'q. Bunday sayt ba'zan zerikarli tuyulib qolishi ham mumkin.

Narxlarning qimmatligi. Agar dasturchi bo'lmasangiz, HTML asosida ishlaydigan saytingizga qandaydir o'zgartirish kiritish uchun dasturchini

yollashingiz kerak bo'ladi. Ish qiyin bo'lganligi sababli, tabiiy ravishda, saytingizga kiritiladigan o'zgartirish ham qimmatga tushishi mumkin.

WordPress va HTML sayt tayyorlash texnologiyalari bilan tanishdik. Endi tuzayotgan sayt maqsadidan kelib chiqib texnologiyalaridan birini tanlashimiz zarur. Agar yaratishimiz kerak bo'lgan saytimiz tashrif sayt bo'lsa, ya'ni qandaydir shahar, mashhur shaxs, tarixiy ma'lumotlar haqida bo'lsa, ya'ni yangilanmaydigan sayt bo'lsa HTML tilida tayyorlaganimiz ma'qul. Doimiy yangilanib turadigan sayt tayyorlashimiz kerak bo'lsa, unda Wordpressni tanlaganimiz ma'qul.

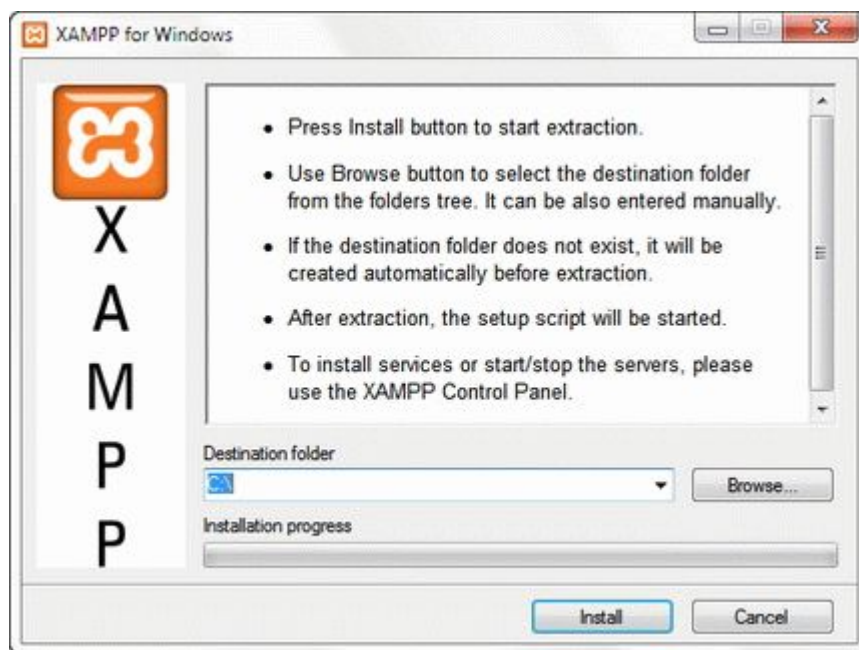
Yana kim uchundir saytning rivojlanishi, kelajakda yangi imkoniyatlar qo'shilishi, yangilab turilishi muhim. Bunda sayt egasi kerakli vaqtda yangi maqola qo'shadi, saytdagi bo'limlarni, menyularni o'zgartiradi. Ba'zan sayt dizayni to'liq o'zgartirilishi mumkin. Sayt dinamik bo'lib, boshqa foydalanuvchilar ham saytda a'zo sifatida ishtirok etishi, o'zgartirishlar kiritishi mumkin. Saytga kelajakda yangi funksiyalar hech qanday qiyinchiliksiz qo'shilishi mumkin.

Agar saytingizni tijorat maqsadida ishlatmoqchi bo'lsangiz, saytingiz orqali pul topishni rejalashtirayotgan bo'lsangiz, yoki saytingiz tijorat faoliyatingizning asoslarida biri bo'lsa, WordPress tizimidan foydalanishingiz maqsadga muvofiq. Bugungi kunda sayt tayyorlash bilan shug'ullanuvchi shaxslar, studiyalar yoki jamoalar juda ko'p. Ularga saytingizni tayyorlash uchun buyurtma berishdan oldin ustalarning muayyan yo'nalishdagi tajribalari, bilimi va qilgan ishlariga alohida e'tibor qaratishingiz muhim ahamiyatga ega. WordPress tizimi keng qamrovli bo'lganligi sababli uning ustalariga qo'yilgan talablarni ham yaxshi tushunib olish zarur.

2.1 Kasb-hunar kolleji veb-saytini yaratish texnologiyasi.

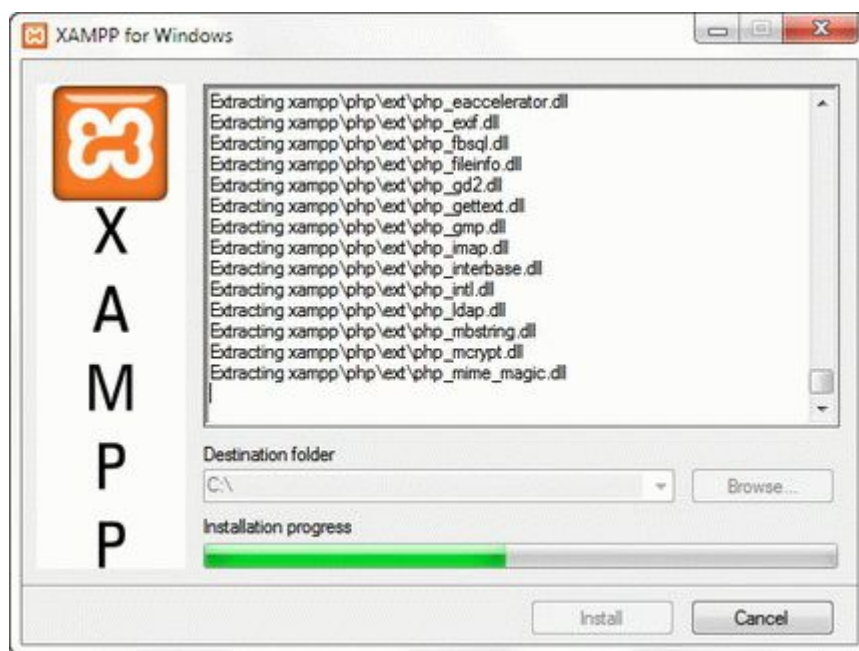
WordPressda veb-sayt tayyorlamoqchi bo'lsak, internetda qanday holatda ko'rinsa, qanday holda ishlasa kompyuterimizda ham shu holatda ishlaydi. Bizga ma'lumki veb-saytlar hostinglarga joylanadi. Bu hostinglar esa katta-katta server

kompyuterlarda bo'ladi. WordPressni ham shaxsiy kompyuterda internetdagidek yaratish, tahrirlashimiz uchun o'sha shaxsiy kompyuterga lokal veb-server tashkil qilib olamiz. Bunday lokal veb-serverlarning bir qancha turlari bor. Bulardan XAMPPni tanlaymiz. Lokal veb-server dasturni internet tarmog'i orqali ushbu <http://wpcreate.ru/go/http://www.apachefriends.org/en/xampp-windows.html> manzildan ko'chirib olish mumkin. Navbatda ko'chirib olingan faylni installyatsiya qilish kerak bo'ladi. Odatiy holatdagi installyatsiya jarayonida o'rnatilayotgan dasturiy ta'minot C: diskning Programm files katologi ichiga dastur ishlab chiqilga firma yoki dastur nomi bilan yangi katalog yaratib o'z fayllarini o'sha katalog ichiga arxiv holatdan ochib, joylardi. Lekin XAMPP local veb-server dasturi esa odatiy holatda C: diskning o'ziga yangi katalog yaratib joylaydi. Extiyojga qarab manzilni, boshqa katalogga, boshqa diskka o'zgartirishimiz mumkin. Kompyuter bizga qanday manzil bergan bo'lsa, shu odatiy holatda ishimizni davom ettiramiz (1-rasm).



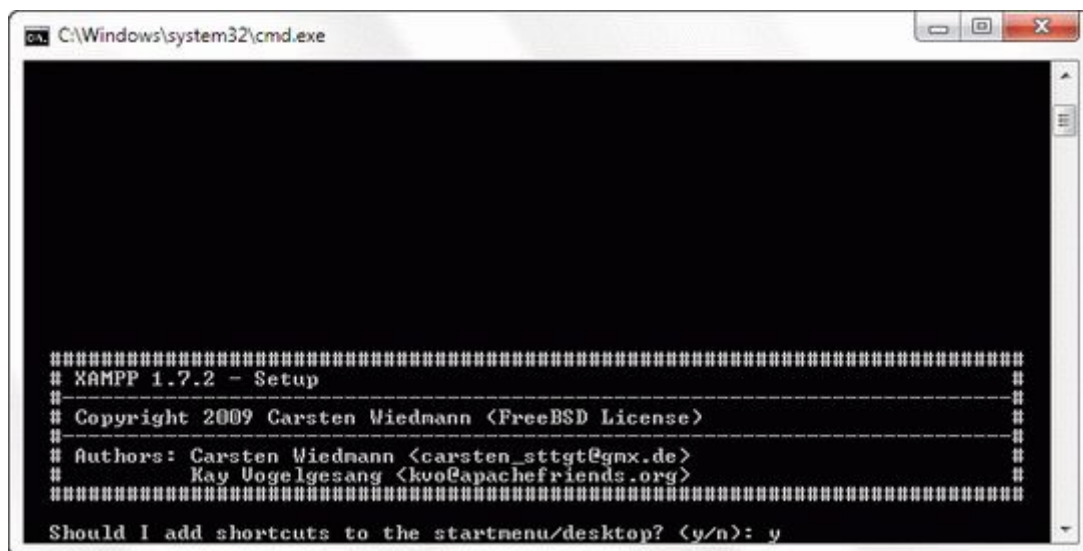
1-rasm

Install tugmasi chertish orqali dastur shaxsiy kompyuterga o'rtatiladi. Arxiv fayllarini ko'rsatilgan manzilga arxiv holatdan ochib joylashni boshlaydi (2-rasm).



2-rasm

O'z fayllarini arxivdan halos etgandan so'ng Windowsning Standart dasturlaridagi buyruqlar satri dasturi faollashadi (Пуск→Все программы→Стандартные→Командная Стока). Dastur oynasida ushbu yozuvlar paydo bo'ladi (3-rasm).

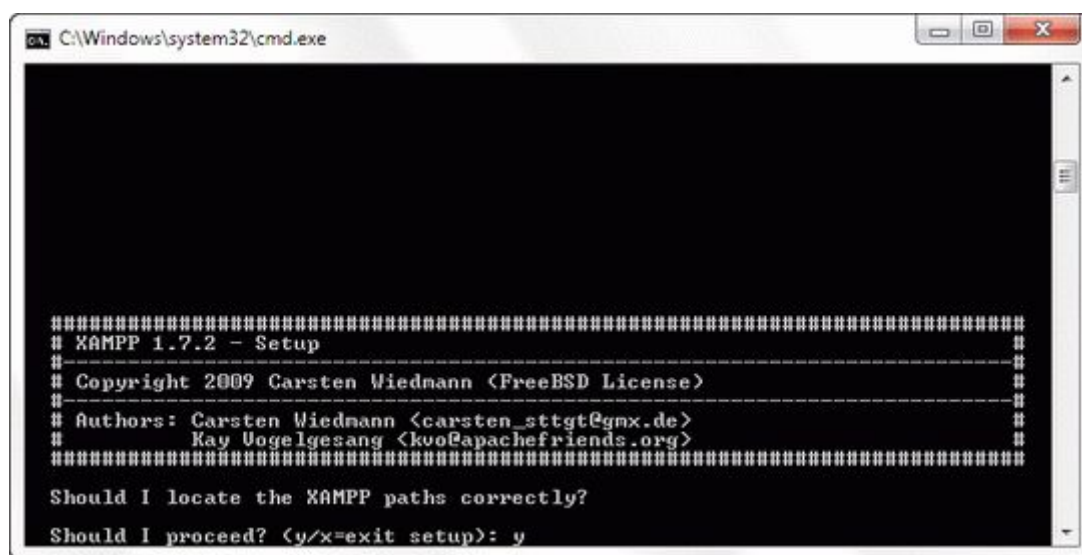


3-rasm

“Startmenyu (ya’ni Windowsning bosh menyusi(Пуск)menyusiga) hamda Desktop (ya’ni ishchi stoli(Рабочий стол)ga) XAMPP dasturining ishga tushirish yorlig’ini joylaymi?” degan savolni dastur foydalanuvchidan so’rayapti. Bunga

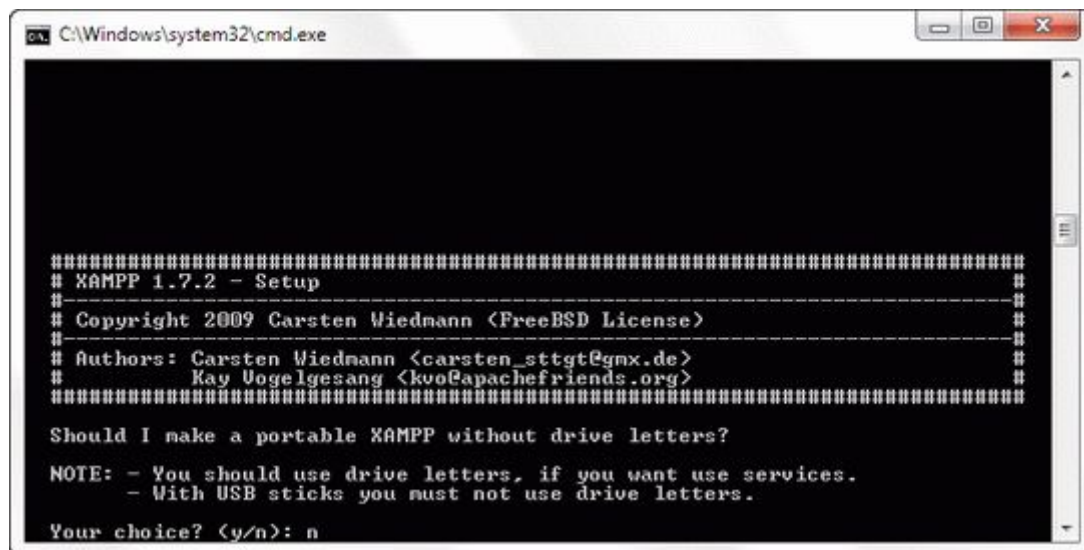
javoban klaviaturadan “y” (ya’ni, YES so’zining bosh harfi) yoki “n” (ya’ni, NO so’zining bosh harfi) tugmalaridan birini bosish kerak bo’ladi. Aks holda dastur o’rnatilish jarayoni davom etmaydi. “y” tugmasini tanlaymiz buyruq kiritish tugmachasi bo’lgan ENTER tugmasini bosamiz.

“O’rnatilish jarayoninin davom ettirasizmi?” degan ma’noda dastur foydalanuvchiga so’raov beradi. Bunga javoban ishni davom ettirish uchun “y” yoki o’rnatilish jarayonini to’xtatish uchun “x” tugmachalaridan birini bosamiz. “y” tugmachasini bosib va ENTER tugmachasini bosish orqali ishni davom ettiriladi (4-rasm).



4-rasm

Ushbu oynadagi so’rovga “n” tugmachasi bosamiz va ENTER tugmasini bosish orqali o’rnatilish jarayonini davom ettiramiz (5-rasm).



```
C:\Windows\system32\cmd.exe

#####
# XAMPP 1.7.2 - Setup
#####
# Copyright 2009 Carsten Wiedmann <FreeBSD License>
#####
# Authors: Carsten Wiedmann <carsten_stt@tgm.de>
#           Kay Vogelgesang <kvo@apache@friends.org>
#####

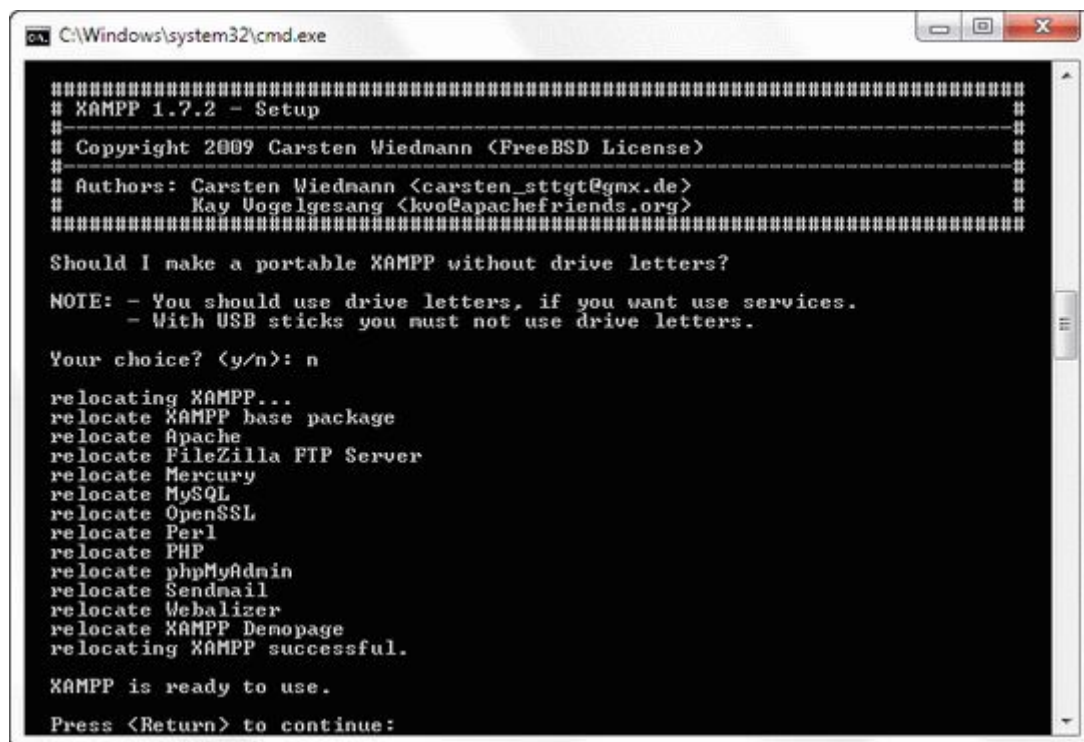
Should I make a portable XAMPP without drive letters?

NOTE: - You should use drive letters, if you want use services.
      - With USB sticks you must not use drive letters.

Your choice? <y/n>: n
```

5-rasm

Quyida local veb-serverda qanday ma'lumotlar ba'zasi bilan ishlash haqida so'rayapti. Barcha turdagi, hozirgi kunda mavjud ma'lumotlar bazalarida ishla imkoniyatiga ega. Banrchasini o'rnatgani ma'qul. ENTER tugmani bosish orqali davom etamiz (6-rasm).



```
C:\Windows\system32\cmd.exe

#####
# XAMPP 1.7.2 - Setup
#####
# Copyright 2009 Carsten Wiedmann <FreeBSD License>
#####
# Authors: Carsten Wiedmann <carsten_stt@tgm.de>
#           Kay Vogelgesang <kvo@apache@friends.org>
#####

Should I make a portable XAMPP without drive letters?

NOTE: - You should use drive letters, if you want use services.
      - With USB sticks you must not use drive letters.

Your choice? <y/n>: n

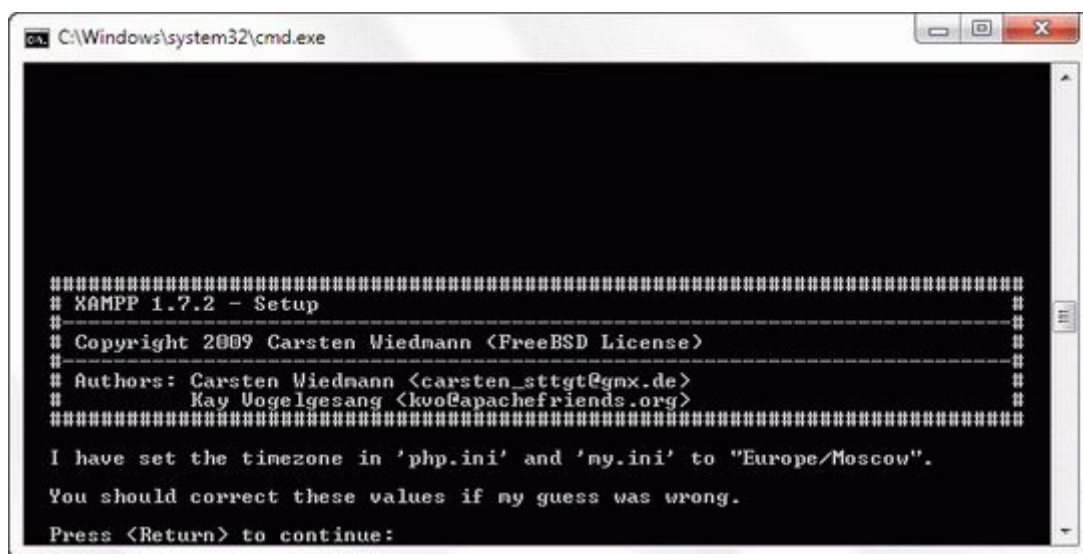
relocating XAMPP...
relocate XAMPP base package
relocate Apache
relocate FileZilla FTP Server
relocate Mercury
relocate MySQL
relocate OpenSSL
relocate Perl
relocate PHP
relocate phpMyAdmin
relocate Sendmail
relocate Webalizer
relocate XAMPP Demopage
relocating XAMPP successful.

XAMPP is ready to use.

Press <Return> to continue:
```

6-rasm

Quyidagi yozuv esa foydalanuvchining qaysi soat mintaqasida joylashganini tanlashini talab etadi. ENTER tugmasini bossak avtomatik sozlab oladi (7-rasm).

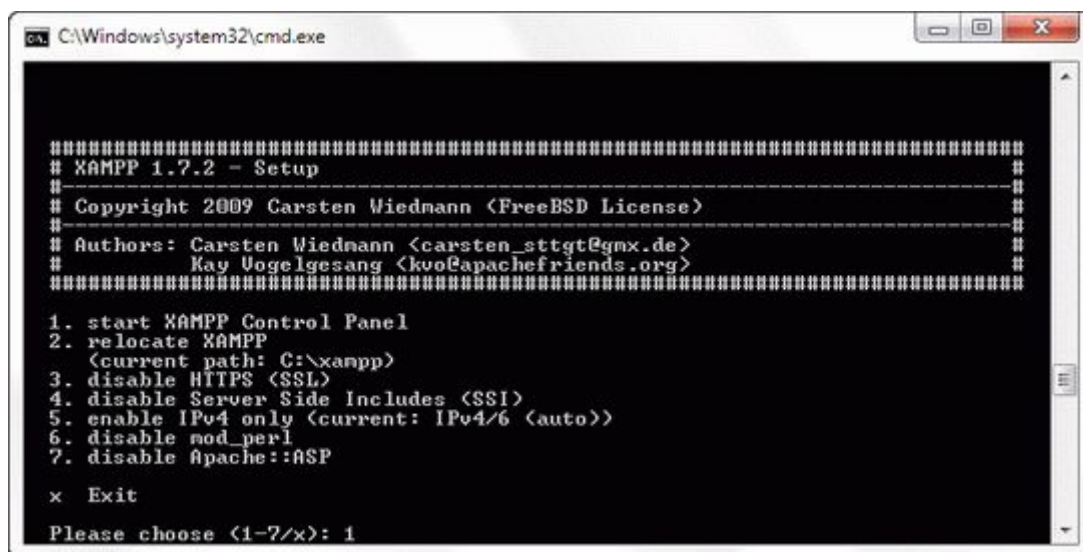


```
C:\Windows\system32\cmd.exe

#####
# XAMPP 1.7.2 - Setup
# -----
# Copyright 2009 Carsten Wiedmann <FreeBSD License>
# -----
# Authors: Carsten Wiedmann <carsten_sttgt@gmx.de>
#           Kay Vogelgesang <kvo@apachefriends.org>
# -----
#
I have set the tinezone in 'php.ini' and 'my.ini' to "Europe/Moscow".
You should correct these values if my guess was wrong.
Press <Return> to continue:
```

7-rasm

Ana endi dastur foydalanuvchiga 7 xil so'rov beryapti. Qaybir buyruqni tanlansa, o'sha buyruq oldidagi raqamni bosib ENTER tugmasini bosish orqali ishni davom ettirish yoki "x" tugmasi orqali o'rnatilish jarayonidan chiqib ketish mumkin. (8-rasm)

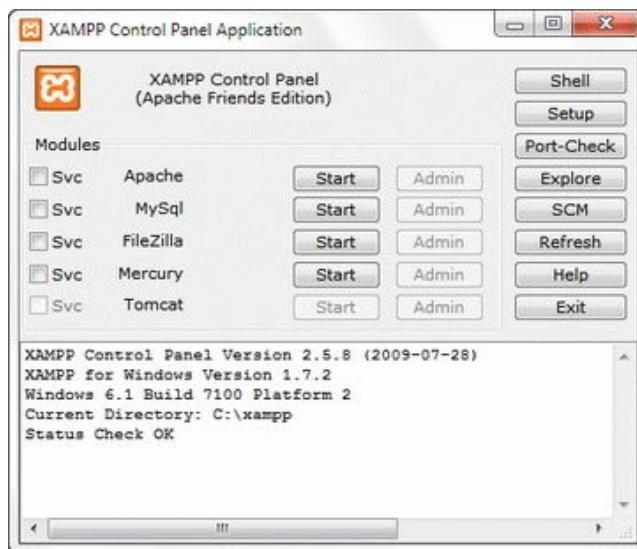


```
C:\Windows\system32\cmd.exe

#####
# XAMPP 1.7.2 - Setup
# -----
# Copyright 2009 Carsten Wiedmann <FreeBSD License>
# -----
# Authors: Carsten Wiedmann <carsten_sttgt@gmx.de>
#           Kay Vogelgesang <kvo@apachefriends.org>
# -----
#
1. start XAMPP Control Panel
2. relocate XAMPP
   (current path: C:\xampp)
3. disable HTTPS <SSL>
4. disable Server Side Includes <SSI>
5. enable IPv4 only (current: IPv4/6 <auto>)
6. disable mod_perl
7. disable Apache::ASP
x Exit
Please choose <1-7/x>: 1
```

8-rasm

Foydalanuvchiga kerakligi 1 raqami. Chunki unda “XAMPP lokal veb-server dasturi ishga tushirilsin” degan buyruq bor. 1 raqamini yozib ENTER tugmasini bosiladi. Shunda o’rnatilish jarayoni yakunlanib, XAMPP dasturi oynasi ishga tushadi (9-rasm).



9-rasm

WordPressda sayt tayyorlash uchun dastur oynasida berilgan Modullardan Apache va MySQLlariga Start buyrug’ini berish kerak bo’ladi. Shunda sayt tayyorlashga tayyorgarlikning birinchi bosqichi bajarilgan hisoblanadi (10-rasm).

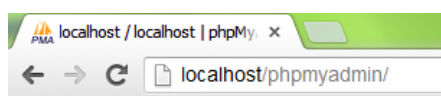


10-rasm

XAMPP – bu WordPressda ishlash uchun shaxsiy kompyuterda lokal veb-server vazidafasini bajarar edi.

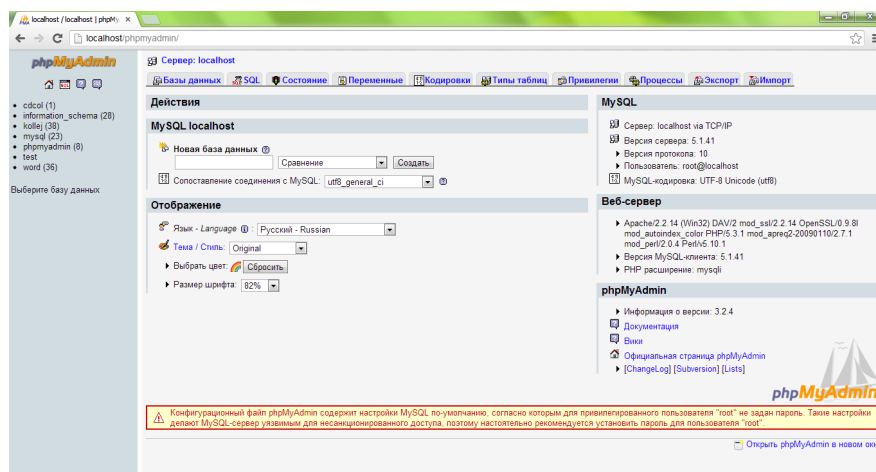
WordPress uchun phpmyadmin orqali ma'lumotlar ba'zasini yaratish.

Apache va MySql modullariga Start berilganidan so'ng shaxsiy kompyuterimizga o'rnatilgan ixtiyoriy brouzer dasturni ishga tushiramiz. Google chrome, MozillaFireFox, Opera hattoki Windowsning standart brozer dasturi - Internet Explorer ham bo'lishi mumkin. Lekin Internet Explorerdan boshqasi bo'lsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Saytdagi animatsiyalar to'liq va sifatli holda ko'rinadi. Brouzerning adreslar maydoniga quyidagi manzilni yozamiz: <http://localhost/phpmyadmin/> (11-rasm)



11-rasm

Shunda brouzerda quyidagi oyna hosil bo'ladi (12-rasm).



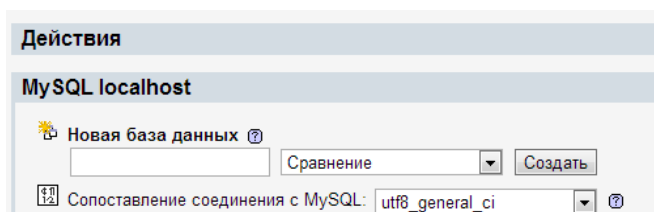
12-rasm

Oynaning chap tarafida XAMPP lokal veb-serverida tashkil etilgan ma'lumotlar bazalari ro'yhati, o'rtada esa ma'lumotlar bazasini yaratish, tahrirlash, o'chirish, jo'natish, yuklash va boshqa shunga o'xshash buyruqlar bo'limi mavjud. Shaxsiy kompyuterda bir nechta saytlarni WordPress yordamida tayorlamoqchi bo'lsak, faqat bir marta XAMPP lokal veb-serverini o'rnatiladi. Uning ichida yuqoridagidek ochib bir nechta ma'lumotlar bazasi yaratish mumkin va ushbu ma'lumotlar bazasining har biri bittadan sayt uchun xizmat qiladi. Ma'lumotlar bazasida tayyorlanayotgan saytga joylashgan ma'lumotlar joylashgan bo'ladi.

Saytdagi rasm, video, sahifa, foydalanuvchilar, ADMINlar va boshqa shunga o'xshash ma'lumotlar.

Sayt tayyor bo'lganidan so'ng esa ushbu ma'lumotlar bazasini tanlangan hostinglarga joylaymiz. Demak, ushbu yaratayotgan ma'lumotlar bazamiz juda muhim hisoblanar ekan.

Yuqorida keltirilgan oynadan quyidagi qismga ma'lumotlar bazasining nomini kiritamiz (13-rasm).

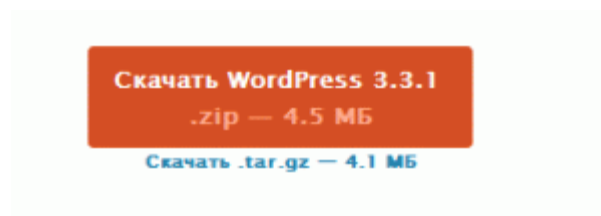


13-rasm

Новая база данных oynasiga ma'lumotlar bazasiga nom kiritamiz. Nom ixtiyoriy belgilardan tashkil topishi mumkin. Lekin faqat lotin harflaridan tashkil topsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki raqamlar qatnashgan nom kelajakda muammoga duch kelish hafvi bor. Nom mazdoni to'ldirilganidan so'ng Создать tugmasini chertamiz. Shunda brouzer sahifasi yangilanib, yuqorida aytib o'tgan chap tomondagi ma'lumotlar bazalari ro'yhatida hozirgina yaratilgan ma'lumotlar bazasi nomi ham qo'shiladi.

XAMPP lokal veb-serverni o'rnatgan yerimizga o'tamiz. Maslan C: dikka. XAMMP o'z fayllarini joylgan katalogdan htdocs katalogiga kiramiz. Maslan, C:\xampp\htdocs. Shu manzilga kirilganidan so'ng u yerga yangi katalog yaratiladi. Ushbu katalog nomi brouzerning adreslar maydonidan yatilayotgan saytga kirish uchun kerak bo'ladi. Maslan, ushbu katalog uchun *wordpress* nomini berilsin.

Endigi navbat Wordpress faylini internet orqali <http://wprdpres.org> saytiga kirib yuklab olishga 14-rasm.

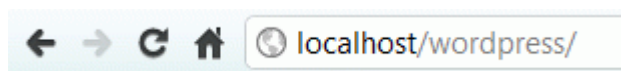


14-rasm

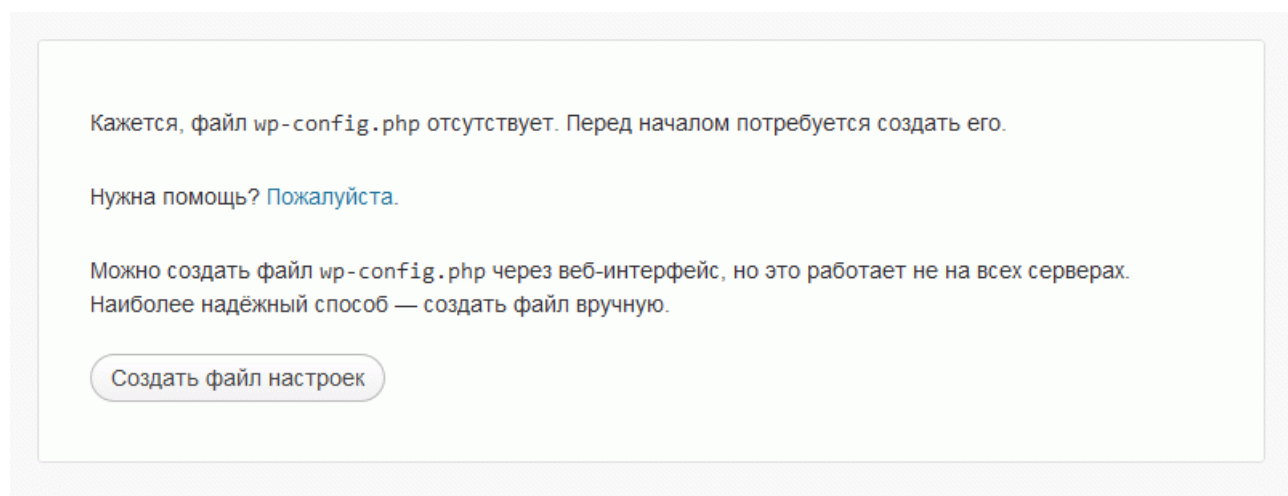
Yuklab olingan fayl kengaytmasi .zip tipida bo'ladi. Ushbu arxiv faylni C:\xampp\htdocs\wordpress katalogiga arxivdan ochamiz. Ushbu XAMPP orqali bir nechta sayt tayyorlamoqchi bo'lsak yuqoridagi tartibda ishni bajaramiz. Yana C:\xampp\htdocs katalog ichiga boshqa nom bilan yana yangi katalog yaratamiz va WordPress faylini arxivdan ochamiz.

Agar bizda WordPressning arxivlangan fayli bo'lsa, uni internetdan qayta yuklash shart emas. Shart, qachonki WordPressning yangi naqlari chiqib, eski naqli (ya'ni foydalanuvchida mavjud fayl) qanoatlantirmay qolsa.

Keyingi bosqichda WordPress katalogini avvalda yaratgan ma'lumotlar bazasi bilan bog'lanadi. Buning uchun brouzerning adreslar maydoniga



yoziladi. Shunda quyidagicha oyna hosil bo'ladi (15-rasm):



15-rasm

WordPress

Всё в порядке! Вы успешно прошли эту часть установки. WordPress теперь может общаться с вашей базой данных. Если вы готовы, пришло время...

Запустить установку

Имя пользователя Имя пользователя MySQL

Пароль ...и пароль пользователя MySQL.

Сервер базы данных Если localhost не работает, нужно узнать правильный адрес в службе поддержки хостинг-провайдера.

Префикс таблиц Если вы хотите запустить несколько копий WordPress в одной базе, измените это значение.

16-rasm

Ushbu bo'limda 1-kiritish oynasiga avvalroq yaratilgan ma'lumotlar bazasi nomi beriladi. Foydalanuvchi nomi kiritiladigan maydonga *root* so'zi kiritiladi. Parol yozish uchun ajratilgan maydon esa bo'sh qolgani ma'qul. Сервер базы данных oynasiga esa *localhost* so'zini yozamiz. Bu so'z kelib chiqishi: uch hil tarmoq majjud. Local, global, mahalliy. Hozircha shaxsiy kompyuterning o'zida sayt tayyorlab olib keyin uni global tarmoqqa joylanadi. Manashu shaxsiy kompyuterda XAMPP orqali local tarmoq hosil qilib olingan. Host so'zi esa saytdan internetga foydalanaolishlari uchun saytni joylanadigan server kompyuterlardagi joy. Префикс таблицы oynasi esa *wp_* bilan to'ldirildi.

Keyingi qadamda WordPress muvaffaqiyatli o'rnagani, baza bilan bog'langani, ishlashga tayyorligi haqida habar chiqadi. Запустить установку tugmachasini bosib ishga tushiramiz (17-rasm).

17-rasm

Welcome

Welcome to the famous five-minute WordPress installation process! Just fill in the information below and you'll be on your way to using the most extendable and powerful personal publishing platform in the world.

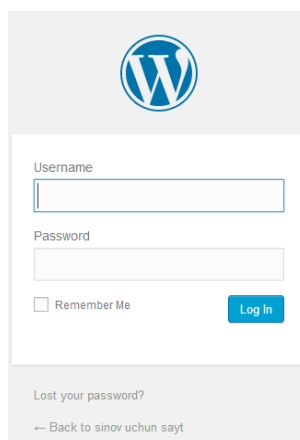
Information needed

Please provide the following information. Don't worry, you can always change these settings later.

Site Title	sinov uchun sayt
Username	admin Usernames can have only alphanumeric characters, spaces, underscores, hyphens, periods, and the @ symbol.
Password, twice A password will be automatically generated for you if you leave this blank.	***** ***** Very weak Hint: The password should be at least seven characters long. To make it stronger, use upper and lower case letters, numbers, and symbols like ! " ? \$ % ^ &).
Your E-mail	admin@umail.uz Double-check your email address before continuing.
Privacy	☒ Allow search engines to index this site.
Install WordPress	

18-rasm

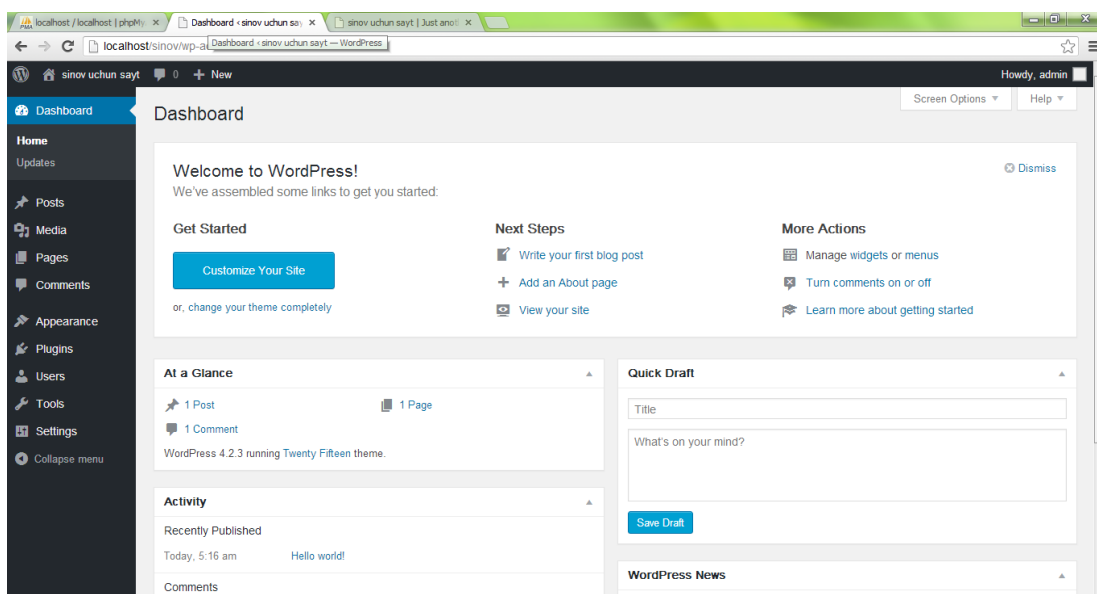
Ushbu oynada (18-rasm) yaratilayotgan sayt uchun saytning yuqori qismidagi yozuvni ya'ni Sayt titleni yoziladi. Administrator uchun foydalanuvchi nomi (login), hamda muqobil parol yoziladi. Foydalanuvchilar Admin bilan a'loqaga chiqishi uchun, yoki maqolalarga o'z fikrini bildirganda ma'lumotlar Adminga borishi uchun Admin o'z elektron pochtasini kiritilishi kerak. Install WordPress tugmasini chertilsa kitilgan ma'lumotlar saqlanadi hamda saytni tahrirlash oynasi ochiladi. Undan avval Admin sifatida saytni tahrirlash uchun foydalanuvchi nomi va parolini kiritib keyin kiriladi (19-rasm).



The image shows the WordPress login interface. At the top is the WordPress logo. Below it are two input fields: 'Username' and 'Password'. There is a 'Remember Me' checkbox and a 'Log In' button. At the bottom, there is a link for 'Lost your password?' and a back button labeled '← Back to sinov uchun sayt'.

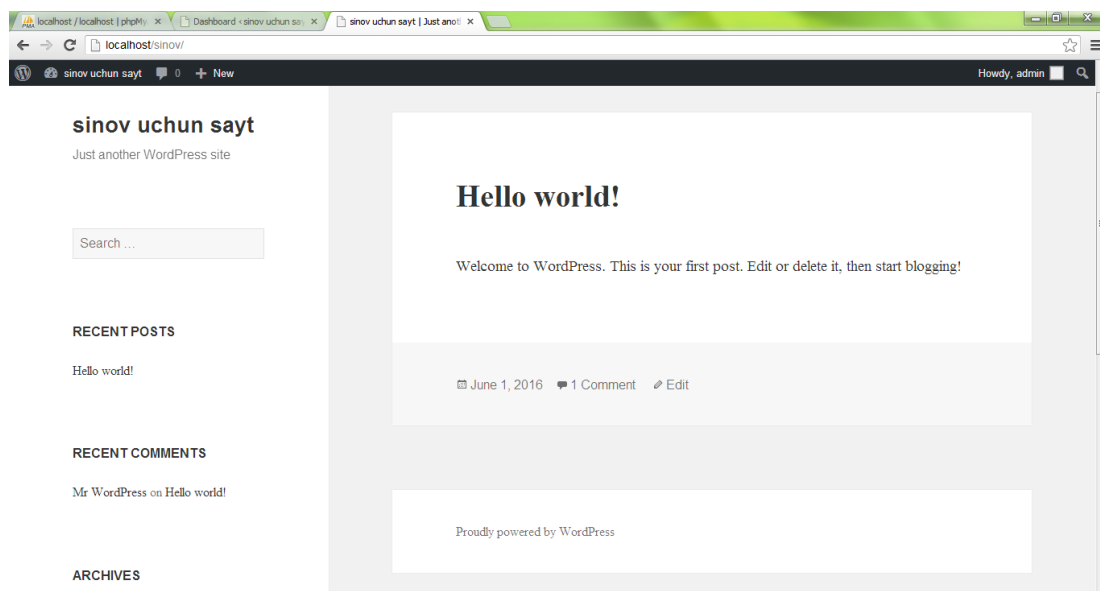
19-rasm

Foydalanuvchi nomi va Parolni kiritib LogIn tugmasini chertamiz. Sayt fiydalanuvchini Admin sifatida qabul qiladi va saytni tahrirlash uchun ruxsat beradi.



20-rasm

Saytning minimal holati shundan iborat bo'ladi (20-rasm). Brouzerda boshqa sahifa ochib unga saytning manzilini bersak quyidagicha holatda ochadi (21-rasm):



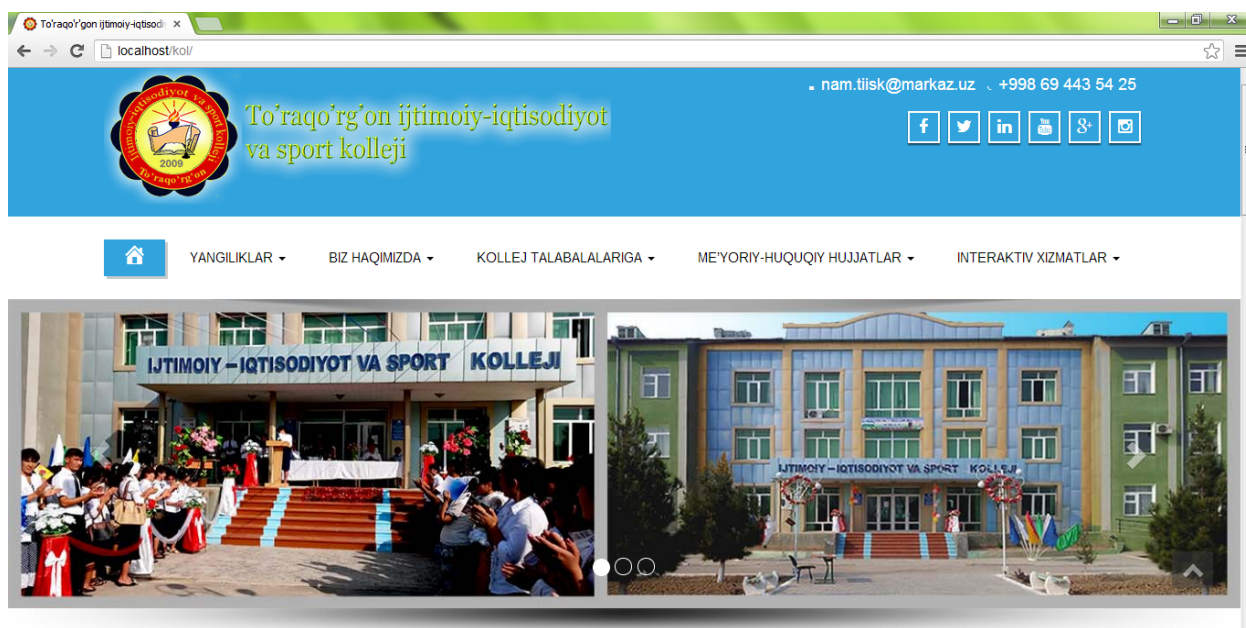
21-rasm

WordPress oynasining Dashboard qismi boshqa dasturlardagi uskunalar satriga o'xshash.

- *Home* bo'limi bosh sahifa ma'nosini anglatadi. U yerda saytda juda ko'p ishlatiladigan funksiyalarni joylab qo'yilgan. Masalan qisqacha postlat, izohlarni ko'rinsh, izohlarni o'chirish va hokazo.
- *Posts* bo'limi mavjud maqolalar, ularni tahrirlash, o'chirib tashlash, yangi maqola qo'shish, bo'lim(category) qo'shish kabi funksiyalari mavjud.
- *Media* bo'limi sayt bazasiga yuklangan rasm, video, audio, fayllar, va boshqa qo'shimcha ma'lumotlarni ko'rish uchun xizmat qiladi. Hamda yan yangi medialarni qo'shish imkoniyati ham mavjud.
- *Pages* bo'limi saytda o'zgarmaydigan ma'lumotlarni kiritish uchun ajratilgan. Masalan, shaxs haqidagi ma'lumot, kollej tarixi, shahar tarixi vahokazo. Ushbu bo'lim ham mavjud sahifalarni saqlaydi, yangi sahifalarni qo'shadi.
- *Comments* bo'limi Admin, blogger hamda foydalanuvchilar tomonidan postlarga berilgan izohlarni boshqarish bo'limi.
- *Apearance* saytning shablonlari bilan ishlash bo'limidir. Unda mavjud temalarni ko'rish, ulardanbirini tanlash, qo'shimcha temalarni yuklash yoki o'chirib tashlash imkoniyati mavjud. Temani sozlash bandi, widget(hoshiya)larni sozlash, menyularni sozlash, saytning yuqori qismini sozlash, orqa fonni sozlash, boshqa qo'shimcha kod orqali o'zgartirishlar kiritish mumkin.
- *Plugin* – bu saytga qo'shimcha imkoniyatlarni beruvchi kichik dasturcha desa ham bo'laveradi. Ushbu bo'limda shunday qo'shimcha dasturchalarni qo'shish, faollashtirish, faolsizlantirish, o'chirib tashlash mumkin. Plaginlarga misol qilib, slide plugin, pdf plugin, audio,video plugin, antispam plugin va boshqa bir qancha pluginlarni aytish mumkin.
- *Users* foydalanuvchilar, bloggerlar va oddiy foydalanuvchilarni ro'yhatini saqlovchi bo'limdir.
- *Tools* ma'lumotlarni import, export qilish va boshqa funksiyalari mavjud bo'lim.
- *Settings* barcha bo'limlarni boshqarish bo'limi.

2.2. “To’raqo’rg’on kasb-hunar kolleji” veb-saytining interfeysi.

Veb-sayt CMS tizimidagi WordPressda tayyorlandi. Veb-sayt ochilganda dastlab Bosh sahifa (Home) faol holatda bo’ladi. Bosh sahifada veb-sayt orqali kollej haqida, uning asosiy vaziflari, imkoniyatlari, yutuqlari haqida ochib berishga harakat qilingan. Yuqori (Head) qismida kollejning ramzi (Logotip) joylashgan. Bu albatta boshqa veb-saytlardan farqlab turuvchi bitta belgi hisoblanadi. Yuqori qismning o’ng tarafida eng asosiy ma’lumotlar: kollejning elektron pochta manzili hamda, fuqarolarni qabul qilish honasining telefon raqami berilgan. Chunki kollej bilan aloqaga chiqmoqchi bo’lgan shaxs veb-sayt ichidagi ma’lumotlardan elektron pochta manzili yoki telefon raqamini qidirib vaqt ketgazmasligi uchun foydalanuvchilarga qulaylik yaratib berilgan.



Sahifaning bosh qismi(Head)ning ostida menyular satri joylashgan. Menyularda veb-saytda joylashgan sahifalar, bo’limlar, xizmatlar va boshqa ma’lumotlar o’z vazifasidan kelib chiqib joylangan. Bosh sahifani to’liq tanishtirib bo’lgandan so’ng, Menyular satriga to’liq to’xtalamiz. Ushbu shablonning foydalanuvchiga qulaylik tug’diruvchi yana bir jixati – foydalanuvchi sahifaning pastki qismlariga o’tganda ham Menyular satri oynaning yuqori qismida ko’rinib

turadi. Ya'ni, boshqa bo'limga o'tish uchun sahifaning eng boshiga chiqim menyudan kerakli bo'limni tanlash shart emas.

Menyular satrining opstida kollejning umumiy ko'rinishi, hayotidan lavhalar, ta'lim jarayonin o'zida aks etgan rasmlar namoyi (Slide Show) joylashgan. Bu ham foydalanuvchilar uchun kollej haqida qisqacha ma'lumot olishga yordam beradi. Undan pastdagi qismda kollejning kutubhonasi, kollejning e'lonlari, kollejning yutuqlarini o'zida aks etgan qisqacha bo'lim mavjud. Bu bo'lim kollejning imkoniyatlari va erishga yutuqlari haqida ma'lumot olishga yordam beradi.



Chunki foydalanuvchi avvalo kirgan saytdagi erishgan yutuqlariga qizaqadi. Hamda kutubhonada qanday kitoblar borligini bilish uchun ushbu bo'limga murojaat qiladi. KUTUBXONASI, E'LONLARI, YUTUQLARI degan so'zlar ustiga siqchqonchanning chap tugmasini olib borsak bu so'zlar qaysidir sahifaga bog'langanini (gipermurojaat) ko'ramiz. Bosganimizda esa o'sha sahifaga tashrif buyiramiz. Masalan, KUTUBXONASI so'zini bosib kollejninig kutubhonasini ko'ramiz. Unda kollej o'qituvchilari tomonidan tayyorlangan va foydalanuvhilarga tavsiya etilayotgan kitoblar, ma'ruza matnlarining elektron nushasi joylangan.



To'raqo'rg'on ijtimoiy-iqtisodiyot
va sport kolleji

nam.tiisk@markaz.uz +998 69 443 54 25



YANGILIKLAR

BIZ HAQIMIZDA

KOLLEJ TALABALARIGA

ME'YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR

INTERAKTIV XIZMATLAR

Kutubxona

Home / Kutubxona

Kollejimiz o'qituvchilari tomonidan tavsiya etilayotgan kitob va ma'ruza matnlari

Kollejimizning 6 yillik faoliyati, yutuqlari, bosib o'tgan yo'li haqida tayyorlangan **Bilim dargohimiz** nomli kitobni tavsiya etamiz.

“Shaxsiy kompyuterlar” ma'ruza matni

Informatika fanidan ma'ruza matni

Informatika fanidan o'quv uslubiy ishlanma

MS ACCESS mavzusi bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma

“MS Word dasturi” mavzusi bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma 1-qism

“MS Word dasturi” mavzusi bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma 2-qism

“ADOBE PHOTOSHOP” mavzusi bo'yicha o'quv uslubiy qo'llanma

SAYTDAN QIDIRISH

YIL NOMLANISHI

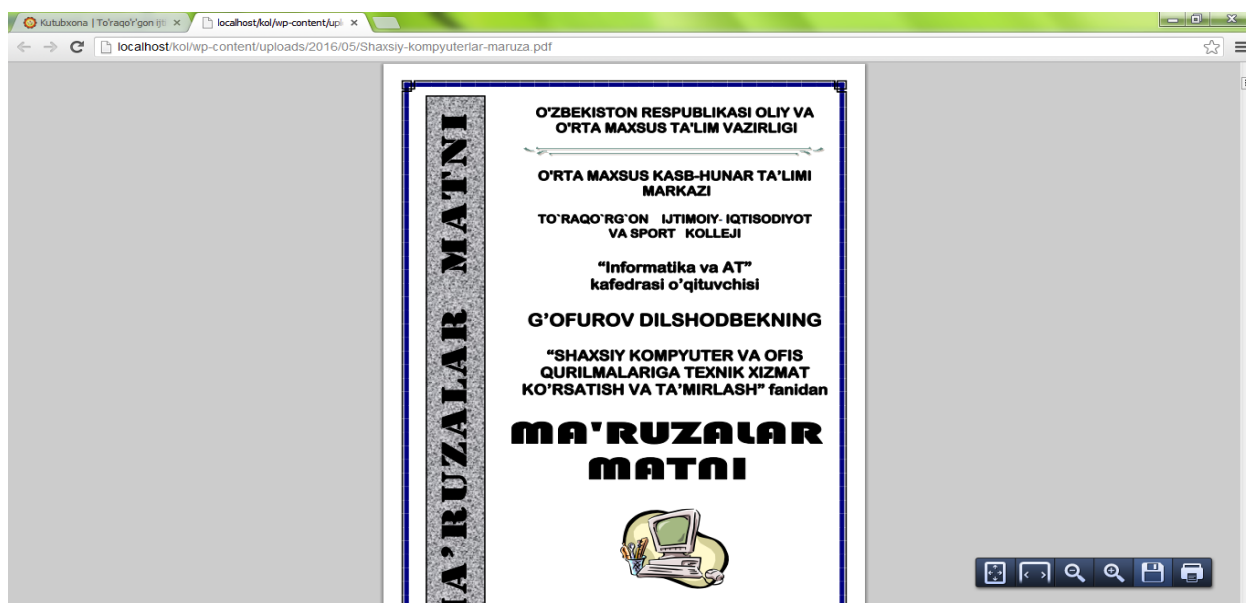


VAQTING KETDI - NAQDING KETDI



Har bir kitob nomi o'sha kitobning elektron nusxasiga bog'langan. Biror kitobni tanlasak brouzerning boshqa sahifasida kitob ochiladi. Foydalanuvchiga vaqt, iqtisodiy jixatdan qulay qilish maqsadida elektron kitobni avval ko'rib, biz qidirgan ma'lumot bo'lsa yoki kerakli ma'lumot bo'lsa o'zimiz xohlaganimizdan so'nggina bu kitobni ko'chirib olish mumkin. Bazibir saytlarda bunday imkoniyat mavjud emas. Kitobni nomi berilgan. Uning ichida qanday ma'lumotlar borligini bilmasdan ko'chirib olishga to'g'ri keladi. O'sha kitob ichida biz qidirgan ma'lumot bo'lmasa, qilinga harakatlar, harajatlar befoyda ketadi. Hamda shu saytga tashrif kamayadi. Chunki bu foydalanuvchilarga noqulaylik tug'diradi. Quyida alohida sahida biror elektron kitobni ochilishiga misol keltiramiz.

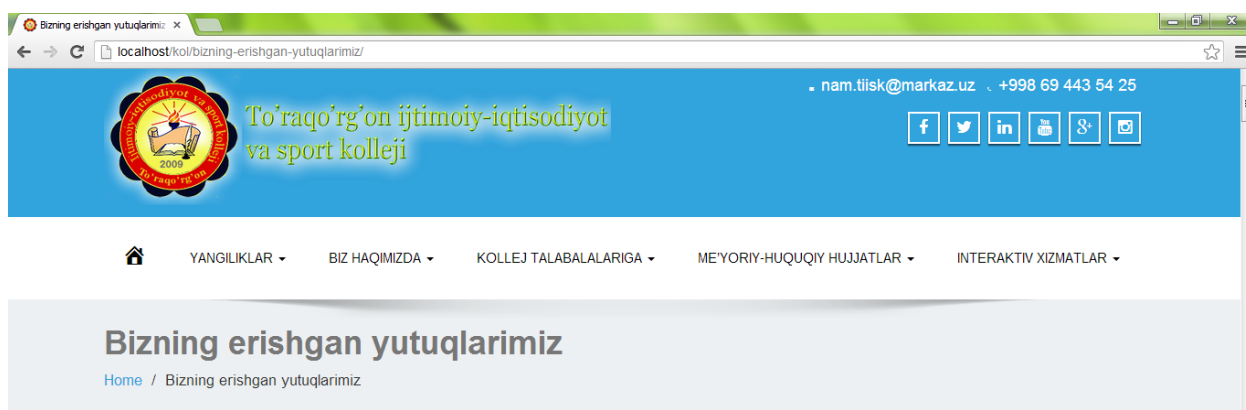
52



Ushbu ma'ruza matni to'liq holatda ochilgan. Uni ko'rib chiqishimiz, zarur bo'lsa ko'chirib olishimiz yoki ko'chirib olmasdan turib printerdan qozg'ozga chiqarishimiz mumkin.

Keyingi bo'lim E'LONLAR bo'limi. Bunda kollejdagi, jamiyatdagi muhim e'lonlar berib boriladi. Qandaydir yig'ilishlar, tadbirlar, loyihalar yoki hukumat tomonidan, boshqarmalar tomonida beriladigan farmon, qarorlar beriladi.

Yutuqlar bo'limida esa kollej ochilganidan beri erishgan yutuqlari haqida berilgan ma'lumotlar bilan tasnishiladi. Ushbu sahifani Bosh sahifaga joylanishishining sabibi agar maktabni tamomlagan o'quvchi o'qishini davom ettirishi uchun kollej tanlayotgan bo'lsa, shu kollejning yutuqlarini ko'rib, davlatimiz tomonidan, kollej tomonidan yaratib berilgan imkoniyatlarni ko'rib shu kollejga qiziqishi ortishi mumkin. Ushbu bo'lib YUTUQLAR nomli sahifaga bog'langan.



Kollejimiz chempionlari



Doniyor Qoraboyev Kollej murabbiysi. 2008-2014-yillarda O'zbekistonning turli shaharlaridao'tkazilgan Respublika chempionatlari ishtirokchisi va 3 karra O'zbekiston chempioni.

2012-Qozog'iston Respublikasi Ostona shahridagi Jahon chempionatida 81 kg vaznda "Bronza" medali sovrindori. 2013-yilda Rossiyaning Ufa shahrida o'tkazilgan Jahon chempionatida 90 kg vaznda "Bronza" yurt xurmati ordeni" sohibi Ne'matjon Soyibboyevich To'ychiyev.



Oybek Rahmonov sportning "Milliy kurash" turi bo'yicha O'zbekistonning birinchiligi ishtirokchisi. Viloyat miqyosida o'tkazilgan musobaqa g'olibi. Sport ustaligiga nomzod. Hozirda kollej jamoasi a'zosi.



Akmal Muhsinov sportning "Belbog'li kurash" turi bo'yicha Respublika turniri ishtirokchisi. Viloyat miqyosida o'tkazilgan musobaqa g'olibi. Sport ustaligiga nomzod. Hozirda kollej jamoasi a'zosi.



Shavkat Tursunov Sport daoliyati 2-guruh o'quvchisi. Sportning "Be'gog'li kurash" turi bo'yicha O'zbekistonning birinchiligi ishtirokchisi. Parkent shahrida o'tkazilgan musobaqa g'olibi. Hozirda kollej jamoasi a'zosi.

SAYTDAN QIDIRISH

Qidirilayotgan kalit so'z...



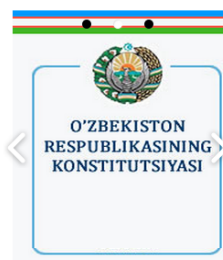
YIL NOMLANISHI



VAQTING KETDI - NAQDING KETDI



FOYDALI ADABIYOTLAR



MUHIM SANALAR

- 1989 yil 21 oktyabr - O'zbek tili Respublikaning Davlat tili deb tasdiqlandi.
- 1991 yil 31 avgust - O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligi e'lon qilindi.
- 1991 yil 1 sentyabr - O'zbekiston Respublikasining mustaqillik kuni.
- 1991 yil 18 noyabr - O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i tasdiqlandi.
- 1991 yil 29 dekabr - O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti saylandi.
- 1992 yil 2 iyul - O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi tasdiqlandi.
- 1992 yil 8 dekabr - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi.
- 1992 yil 10 dekabr - O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi tasdiqlandi.
- 1994 yil 1 iyul - O'zbekiston Respublikasi Milliy valyutasi joriy qilindi.

TAQVIM

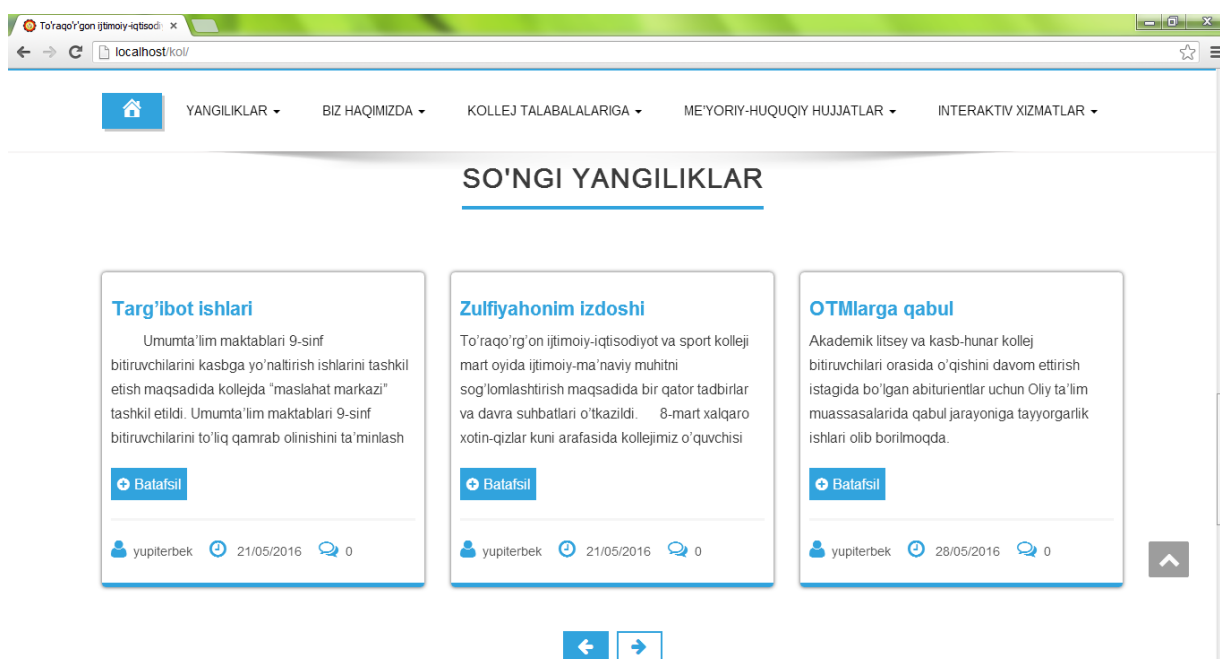
va boshqa erishilgan yutuqlar haqida ajratilagn sahifa davom etadi.

Bosh sahifaning keyingi bo'limi FOYDALI SAYTLAR bo'limi.



Barcha uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni olish mumkin bolgan saytlar ramzi (Logotipi) berilgan. Bu ramzlarni bosilsa, yangi sahifada ushbu saytlar ochiadi. Ya'ni bizning saytimizdan turib o'sha saytlarga Gippermurojaat qilamiz.

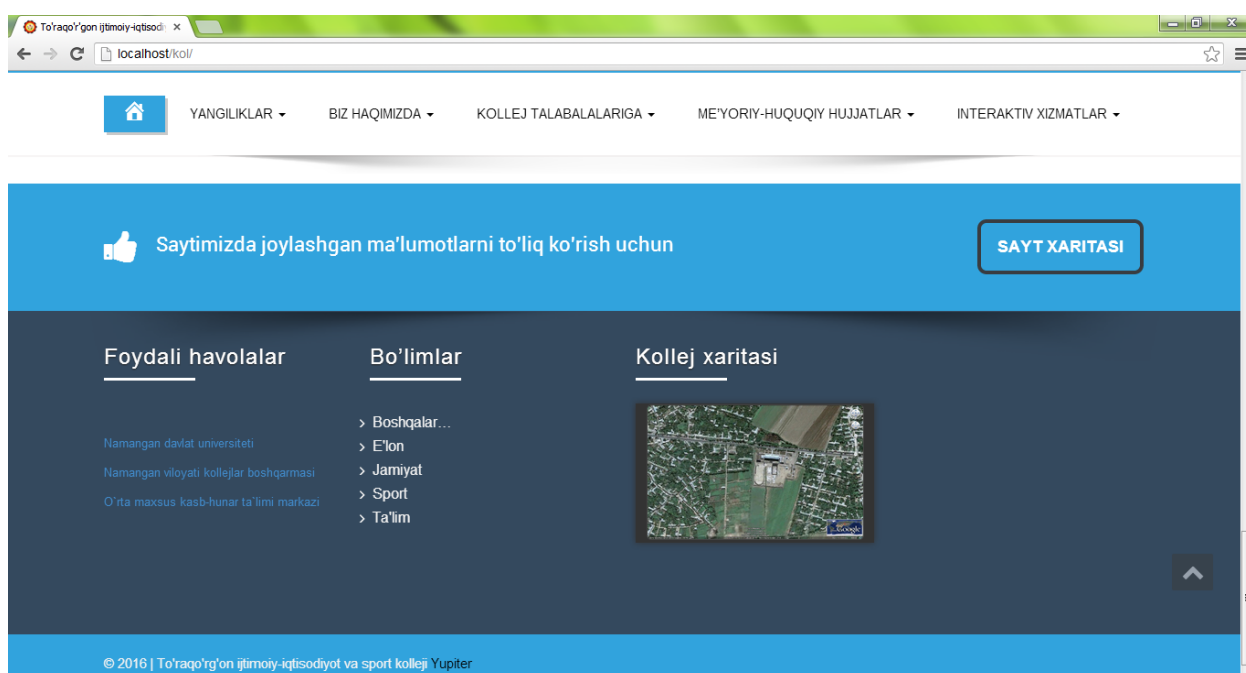
Navbatdagi bo'lim Bosh sahifadagi SO'NGGI YANGILILAR bo'limi. Bu bo'limda admin yoki bloggerlar tomonidan kiritilgan maqolalar (post) yangilik sifatida ushbu qismda paydo bo'ladi. Yangiliklar 3tadan ortganda oynaning pastki qismida joylashgan ko'rsatkichlar orqali o'tkazib ko'rish mumkin. Yoki o'zi sekin asta yangiliklar o'rin almashtirib turadi.



Batafsil tugmasini bosish orqali ushbu yangiliklarni to'liq ko'rishimiz mumkin.

Bosh sahifaning navbatdagi bo'limi SAYT XARITASI. Bu yerdagi tugmachasni chertish orqali Sayt strukturasini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni saytda nimalar joylashganin to'liq ko'rish mumkin. Albatta bu yerda ma'lumotlar to'liq yoritib berilmaydi. Lekin, Saytda umumiy holatda nimalar bor, qanday bo'limlar mavjudligini bilib olish mumkin.

Eng pastki qism(FOOTER)da esa, ehtiyojga qarab bir nechta ustunlarda qisqacha bo'limchalarni tashkil etish mumkin.



Biz ushbu qismda birinchi ustunga (footer) FOYDALI HAVOLALARni joylandi. Foydali havolalar Namagan davlat universiteti, Namangan viloyati kollejlari boshqarmasi, O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi markazining rasmiy-saytlariga bog'lam (gippermurojjet) qo'yilgan. Ikkinchi ustunda esa sayt ichidagi yangilik(post)larning bo'limlarini joylangan. Qaysi bo'limni tanlansa, o'sha bo'limga doir maqolalar, yangiliklar ochiladi. Uchinchi ustunda Kollejning joylashgan o'rnini GOOGLE EARTH tizimi orqali olingan suratini joylandi.

Bular To'ra qo'rg'on ijtimoiy-iqtisodiyot va sport kolleji veb-saytining Bosh sahifasi edi. Endi uning ichki qismlarini ko'rishga o'tamiz. Buning uchun yuqorida aytganimizdek, Menyular satridagi bo'limlardan foydalanamiz.

2.3 “To'ra qo'rg'on kasb-hunar kolleji” veb-sayti arxitekturasini.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 31-dekabrdagi “O'zbekiston Respublikasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish holatini baholash tizmini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 355-sonli qarorida davlat va xo'jalik boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining rasmiy veb-saytini tayyorlash talablari asosida “To'ra qo'rg'on ijtimoiy-iqtisodiyot va sport kolleji”ning rasmiy veb-saytini bo'limlarini tashkil etib, sayt arxitekturasini yaratdim. Bunda quyidagicha bo'limlar mavjud.



YANGILIKLAR ▼

BIZ HAQIMIZDA ▼

KOLLEJ TALABALALARIGA ▼

ME'YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR ▼

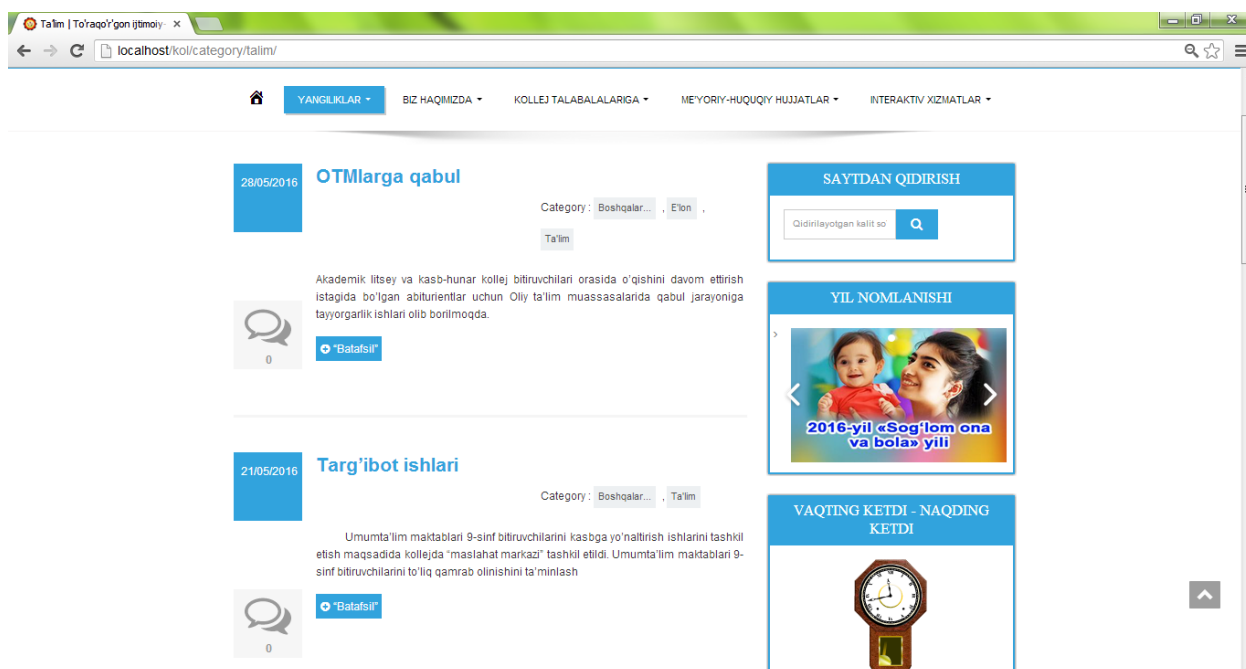
INTERAKTIV XIZMATLAR ▼

Birinchida turga uy rasmi bu bosh sahifaning belgisi hisoblanadi. Bosh sahifani Inliz tilida Homepage yoki Home deb yuritiladi. Home degan so'z aslida UY degan ma'noni anglatadi.

Yangiliklar menyusida 3 ta bo'lim mavjud. Ular:

- TA'LIM
- JAMIYAT
- SPORT

Admin yoki Bloggerlar tomonidan kiritilayotgan yangiliklar qaysi bo'limga tegishli ekanligini belgilab ketiladi. Shu bo'limlarni joylab qo'yilgan Yuqoridagi 3 ta bo'limdan qaysi birin tanlansa, o'sha bo'lim(category)ga tegishli yangiliklar (post) topib beriladi. Masalan, ta'lim bo'limini tanlasak,

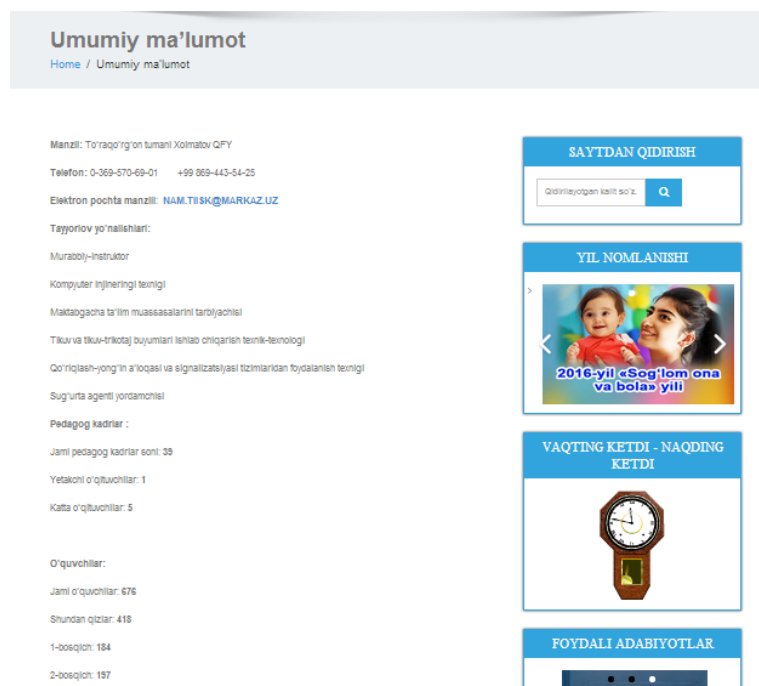


Ushbu bo'limga doir yangiliklarni saralab berdi. "Batafsil" tugmasini chertish orqali yangilikning davomini o'qshi mumkin.

Navbatdagi menyu BIZ HAQIMIZDA deb nomlanib, unda quyidagi bo'limlar mavjud:

- Umumiy ma'lumot
- Kollej nizomi
- Kollej tarixi
- Rahbariyat
- Lavhalar

Ushbu bo'limlar o'z nomidan kelib chiqqan holda ma'lumotlarni saqlaydigan sahifalarni o'z ichiga olgan. Masalan, umumiy ma'lumot sahifasi.

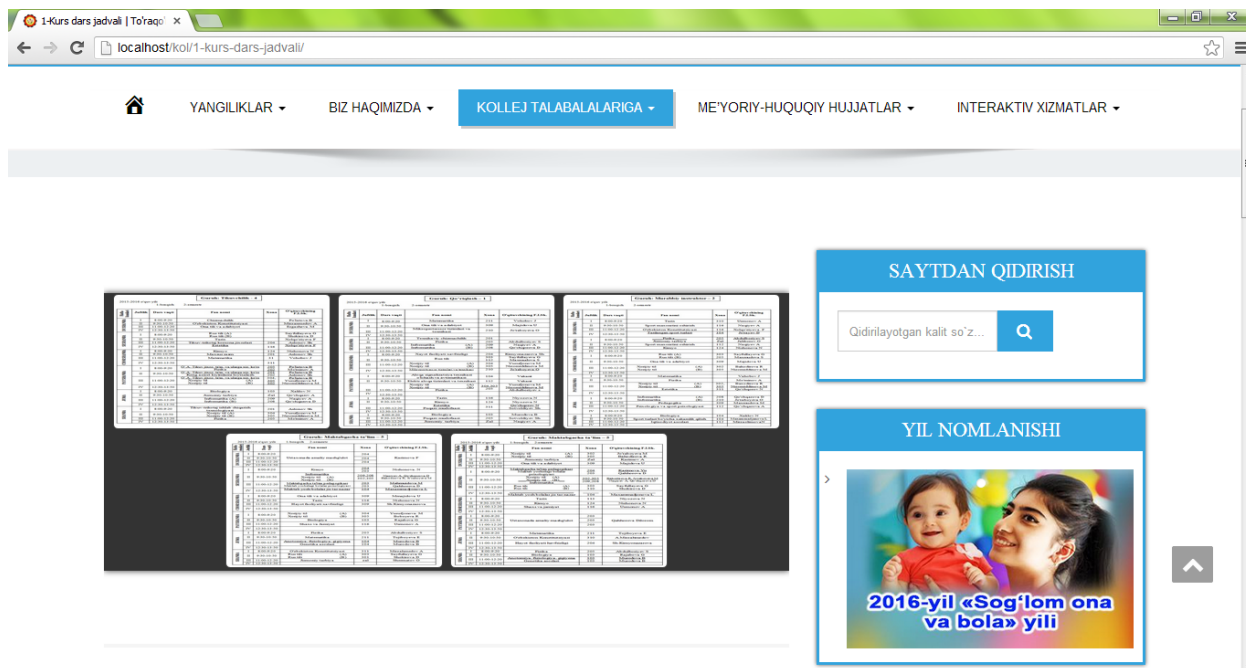


Kollejning umumiy ma'lumotlari saqlangan sahifa ochiladi va hokazo boshqa bo'limlarda ham shunday, kollej nizomi, tarixi, kollej hayotidan lavhalar o'z o'mini egallagan.

Navbatdagi menyu KOLLEJ TALABALARIGA deb nomlanim unda quyidahi bo'limlar mavjud:

- Dars jadvali
 - 1-kurs
 - 2-kurs
 - 3-kurs
- To'garaklar
- Kutubxona

Yuqoridagi bo'limlarda ham nimalar joylashganini nomida bilib olsa bo'ladi. O'quvchilar uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar Dars jadvali, to'garaklar va kerkali kitoblar va ma'ruza matnlarininig elektron nushasi joylshgan kutubxona mavjud. Albatta bu bo'limlardagi ma'lumotlar tez-tez ADMIN tomonidan yangilab turilsa, o'quvchilarning saytga tashrifi va bu orqali sayt rivojiga xissa qo'shildirdi. Masalan, dars jadvali bo'limiga tashrif buyursak,



Dars jadvali ushbu ko'rinishda hosil bo'ladi. Qaysi guruhda dars jadvali kerak bo'lsa, o'sha suratustiga bosamiz va natijada quyidagi holatda ochiladi:



To'garaklar bo'limida kolleжда tashkil etilgan to'g'raklar ro'yhati, faoliyati, nomi, rahbari, mashg'ulot o'tkaziladigan kunlari haqida ma'lumot keltirilgan. O'quvchi ulardan o'zining qiziqishiga, vaqtiga qarab tanlab olishi mumkin.

No	Tўғarak nomi	Tўғarak rahbari	Душанба	Сешанба	Чоршанба	Пайшанба	Жума	Шанба
1	Тикувчилик	Пулатова Барно	+			+		
2	Дизайнер	Саматова М		+				+
3	Verzaçe	Аслонов Шухрат			+		+	
4	Бизнесмен	Исомиддинов Хусанбой	+					
5	Ёш ижодкорлар	Каххорова Дилором				+		
6	Ёш тарбиячи	Каримова Фарида					+	
7	Инглиз тили	Баходирова Рохатой	+					
8	Bravo English	Юсуфжонова Мунис			+			
9	Филолог	Макидова Уминисо				+		
10	Абитуриент	Эргашева Маммура					+	
11	Русская речь	Сайфуллаева Гулнора		+				
12	Истиклол	Усмонов Алихон			+			
13	Амир Темур	Ниезова Нилуфар			+			
14	Бунёдкор	Мирзахмедов Абдурахмон					+	
15	Геродод	Кучкаров Нодиржон						+

Navbatdagi ME'YORIYHUQUQIY HUJJATLAR menysi bo'lib, unda quyidagi bo'limlar mavjud:

- O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNLARI
- PREZIDENT FARMON VA QARORLARI
- VAZIRLAR MAXKAMASI QAROR VA DASTURLARI
- DAVLAT RAMZLARI
- KOLLEJGA O'QISHGA TOPSHIRISH UCHUN KERAKLI HUJJATLAR

Ushbu bo'limlar ham alohida-alohida sahifalarga bog'langan. Masalan, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNLARI bo'limigi kirsak,



kabi ma'lumotlar mavjud. Ushbu yozuvlarni bossak o'z saytimiz ichidagi ma'lumot emas, O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlarini uchun yaratilgan <http://www.lex.uz> saytidagi tanlangan qonun joylangan sahifa alohida sahifada ochiladi. Ushbu veb-saytdagi ma'lumotlarni saytimiz ichiga joylasak ham bo'ladi. Lekin Internetda bor narsani yana qaytadan joylashni hojati yo'q. Veb-sahifalarning ham yutuq tomoni shunda, gippermurojatlar borligida.

Navbatdagi INTERAKTIV XIZMATLAR menyusida hozircha BIZ BILAN ALOQA bo'limi mavjud holos. Kelajakda foydalanuvchilarga bundan boshqa xizmatlarni ham qo'shamiz. Biz bilan aloqa sahifasi quyidagicha:

Ismingiz (required)

Email (required)

Mavzu

Habar

Bu oynada foydalanuvchilar o'zlari haqida ma'lumotni kiritganlaridan so'ng, adminga o'z fikr-mulohazalarini qoldirishlari mumkin.

Bosh sahifadan boshqa sahifalarga kirganimizda o'ng tomonda bir nechta qatlamcha, oynalar hosil bo'lyapti. Bu oynalarda ham ma'lumotlar, funksiyalar joylashgan. Maslan eng yuqorida joylashgan

SAYTDAN QIDIRISH

Qidirilayotgan kalit so'z...

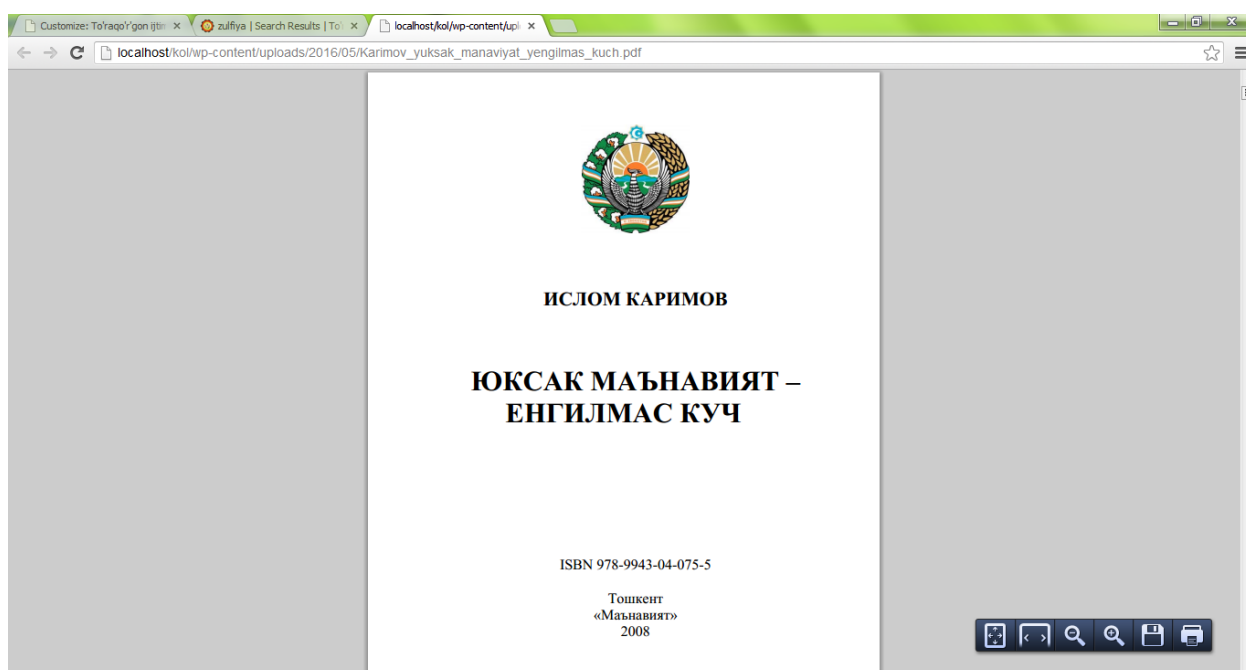
SAYTDAN QIDIRISH oynasi qidirilayotgan kalit so'z kiritilsa o'sha so'z bo'yicha sahifa va maqolalarni qidirib topadi.



Bu oyna esa 2016-yil “Sog'lom ona va bola yili” davlat dasturiga bog'langan oyna bo'lib, uni bosishimiz orqali davlat dasturi ochiladi.

Quyidagi oyna esa Taqdimot ko'rinishida o'zgarib turuvchi bo'lib, unda Prezidentimiz Islom Karimovning ikki asarlari va bosh qomusimiz bo'lmish

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi suratlari joylangan. Ush suratlarga ega bog'lam qo'yilgan. Bosilganda shu kitob ochiladi va o'qish, ko'chirib olish, printerdan qog'ozga chiqarish imkoniyati paydo bo'ladi.



MUHIM SANALAR oynasida yurtimizdagi bilishimiz shart bo'lgan muhim sanalarni yodga solib turish uchun kiritib qo'yilgan.

MUHIM SANALAR		
- 1989 yil 21 oktyabr - O'zbek tili Respublikaning Davlat tili deb tasdiqlandi.		
- 1991 yil 31 avgust - O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligi e'lon qilindi.		
- 1991 yil 1 sentyabr - O'zbekiston Respublikasining mustaqillik kuni.		
- 1991 yil 18 noyabr - O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i tasdiqlandi.		
- 1991 yil 29 dekabr - O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti saylandi.		
- 1992 yil 2 iyul - O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi tasdiqlandi.		
- 1992 yil 8 dekabr - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi.		
- 1992 yil 10 dekabr - O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi tasdiqlandi.		
- 1994 yil 1 iyul - O'zbekiston Respublikasi Milliy valyutasi joriy qilindi.		

Bundan tashqari Taqvim, Soat hamda mavjud bo'limlar oynalari ham aks etgan.

Xulosa

Mening bitiruv malakaviy ishim “To’ra qo’rg’o’n kasb-hunar kollejining veb-saytini yaratish”ga bag’ishlangan. Bitiruv malakaviy ish kirish, asosiy qism, xulosa, internet ma’lumotlari va foydalanilgan adabiyotlar ro’yhatidan iborat.

Bitiruv malakaviy ishning kirish qismida Prezidentimiz I.A.Karimovning ilmiy tadqiqot ishlariga bag’ishlangan fikr va mulohazalari, milliy g’oya targ’iboti va ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish to’g’risidagi qarorlari haqida fikrlar yuritilgan.

Asosiy qism 5 ta bo’limdan iborat bo’lib, ular quydagilar: birinchi bo’limda veb-saytning asosiy tushunchalari va elementlari hamda veb-sayt yaratish jarayonida kerak bo’ladigan tushunchalar va atamalarga alohida-alohida to’xtalib o’tilgan; ikkinchi bo’limda veb-sayt yaratish texnologiyalari haqida, ularning bir-biridan farqi, afzalliklari haqida so’z yuritilgan; uchinchi bo’limda kasb-hunar kolleji veb-saytini yaratish uchun tanlangan texnologiya haqida, uni o’rnatish, ishlatish haqida so’z yuritilgan; to’rtinchi bo’limda “To’ra qo’rg’o’n kasb-hunar kolleji” veb-saytining foydalanuvchi interfeysi bilan tanishtirilgan, saytdan foydalanish yo’riqnomasi sifatida; beshinchi bo’limda O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 31-dekabrda “O’zbekiston Respublikasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish holatini baholash tizmini joriy etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 355-sonli qarorida ko’zda tutilgan rasmiy veb-sayt uchun qo’yilgan talablar asosida “To’ra qo’rg’o’n kasb-hunar kolleji” veb-sayti arxitekturasini va ichki bo’limlari bilan tanishtirilgan.

Men ushbu bitiruv malakaviy ishim mavzusi asosida ishlab chiqilgan “To’ra qo’rg’o’n ijtimoiy-iqtisodiyot va sport kolleji veb-sayti”ni boshqa kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar rasmiy veb-saytini yaratishga asos qilib olishni tavsiya etaman.

Ilovalar

“To’raqo’r’gon ijtimoiy-iqtisodiyot va sport kolleji veb-sayti”ni yaratishda WordPress CMS tizimidan foydalandim. Bunda tayyor sgablonlardan foydalanib, shblonga o’zgarish va qo’shimcha pluginlarni qo’shgan holda tayyorlansa ham aslida sayt fayllari orasida HTML, CSS, PHP kodlar yozilayotgan bo’ladi. Shu kodlarga misollar keltiramiz.

ADMIN panelining kodi:

```
<?php
if ( ! defined( 'WP_ADMIN' ) ) {
    define( 'WP_ADMIN', true );
}

if ( ! defined('WP_NETWORK_ADMIN') )
    define('WP_NETWORK_ADMIN', false);

if ( ! defined('WP_USER_ADMIN') )
    define('WP_USER_ADMIN', false);

if ( ! WP_NETWORK_ADMIN && ! WP_USER_ADMIN ) {
    define('WP_BLOG_ADMIN', true);
}

if ( isset($_GET['import']) && !defined('WP_LOAD_IMPORTERS') )
    define('WP_LOAD_IMPORTERS', true);

require_once(dirname(dirname(__FILE__)) . '/wp-load.php');

nocache_headers();

if ( get_option('db_upgraded') ) {
```

```

flush_rewrite_rules();

update_option( 'db_upgraded', false );

do_action( 'after_db_upgrade' );
} elseif ( get_option('db_version') != $wp_db_version && empty($_POST) ) {
    if ( !is_multisite() ) {
        wp_redirect( admin_url( 'upgrade.php?_wp_http_referer=' .
urlencode( wp_unslash( $_SERVER['REQUEST_URI'] ) ) ) );
        exit;

        if ( $c <= 50 || ( $c > 50 && mt_rand( 0, (int)( $c / 50 ) ) == 1 ) ) {
            require_once( ABSPATH . WPINC . '/http.php' );
            $response = wp_remote_get( admin_url( 'upgrade.php?step=1'
), array( 'timeout' => 120, 'httpversion' => '1.1' ) );
            /** This action is documented in wp-
admin/network/upgrade.php */
            do_action( 'after_mu_upgrade', $response );
            unset($response);
        }
        unset($c);
    }
}

require_once(ABSPATH . 'wp-admin/includes/admin.php');

auth_redirect();

// Schedule trash collection
if ( !wp_next_scheduled('wp_scheduled_delete') &&
!defined('WP_INSTALLING') )

```

```

        wp_schedule_event(time(), 'daily', 'wp_scheduled_delete');

set_screen_options();

$date_format = get_option('date_format');
$time_format = get_option('time_format');

wp_enqueue_script( 'common' );

// $pagenow is set in vars.php
// $wp_importers is sometimes set in wp-admin/includes/import.php
//
// The remaining variables are imported as globals elsewhere,
//   declared as globals here
global $pagenow, $wp_importers, $hook_suffix, $plugin_page, $typenow,
$taxnow;

$page_hook = null;

$editing = false;

if ( isset($_GET['page']) ) {
    $plugin_page = wp_unslash( $_GET['page'] );
    $plugin_page = plugin_basename($plugin_page);
}

if ( ( isset( $_REQUEST['post_type'] ) ) && post_type_exists(
$_REQUEST['post_type'] ) )
    $typenow = $_REQUEST['post_type'];
else

```

```

$typenow = "";

if ( ( isset( $_REQUEST['taxonomy'] ) ) && taxonomy_exists(
$_REQUEST['taxonomy'] ) )
    $taxnow = $_REQUEST['taxonomy'];
else
    $taxnow = "";

if ( WP_NETWORK_ADMIN )
    require(ABSPATH . 'wp-admin/network/menu.php');
elseif ( WP_USER_ADMIN )
    require(ABSPATH . 'wp-admin/user/menu.php');
else
    require(ABSPATH . 'wp-admin/menu.php');

if ( current_user_can( 'manage_options' ) ) {

    @ini_set( 'memory_limit', apply_filters( 'admin_memory_limit',
WP_MAX_MEMORY_LIMIT ) );
}

do_action( 'admin_init' );

if ( isset($plugin_page) ) {
    if ( !empty($typenow) )
        $the_parent = $pagenow . '?post_type=' . $typenow;
    else
        $the_parent = $pagenow;
    if ( ! $page_hook = get_plugin_page_hook($plugin_page, $the_parent) ) {
        $page_hook = get_plugin_page_hook($plugin_page, $plugin_page);
    }
}

```

```

        // Backwards compatibility for plugins using
add_management_page().

        if ( empty( $page_hook ) && 'edit.php' == $pagenow && " !=
get_plugin_page_hook($plugin_page, 'tools.php') ) {

            // There could be plugin specific params on the URL, so we
need the whole query string

            if ( !empty($_SERVER[ 'QUERY_STRING' ]) )
                $query_string = $_SERVER[ 'QUERY_STRING' ];
            else
                $query_string = 'page=' . $plugin_page;
            wp_redirect( admin_url('tools.php?' . $query_string) );
            exit;
        }
    }
    unset($the_parent);
}

$hook_suffix = "";
if ( isset( $page_hook ) ) {
    $hook_suffix = $page_hook;
} elseif ( isset( $plugin_page ) ) {
    $hook_suffix = $plugin_page;
} elseif ( isset( $pagenow ) ) {
    $hook_suffix = $pagenow;
}

set_current_screen();

// Handle plugin admin pages.
if ( isset($plugin_page) ) {

```



```

if ( $page_hook ) {

    do_action( 'load-' . $page_hook );
    if (! isset($_GET['noheader']))
        require_once(ABSPATH . 'wp-admin/admin-header.php');
    do_action( $page_hook );
} else {
    if ( validate_file($plugin_page) )
        wp_die(__('Invalid plugin page'));

    if ( !( file_exists(WP_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page") &&
is_file(WP_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page") ) && !(
file_exists(WPMU_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page") &&
is_file(WPMU_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page") ) )
        wp_die(sprintf(__('Cannot load %s.'),
htmlentities($plugin_page)));
    do_action( 'load-' . $plugin_page );

    if ( !isset($_GET['noheader']))
        require_once(ABSPATH . 'wp-admin/admin-header.php');

    if ( file_exists(WPMU_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page") )
        include(WPMU_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page");
    else
        include(WP_PLUGIN_DIR . "/$plugin_page");
}

include(ABSPATH . 'wp-admin/admin-footer.php');

exit();

```

```

} elseif ( isset( $_GET['import'] ) ) {

    $importer = $_GET['import'];

    if ( ! current_user_can('import') )
        wp_die(__('You are not allowed to import.'));

    if ( validate_file($importer) ) {
        wp_redirect( admin_url( 'import.php?invalid=' . $importer ) );
        exit;
    }

    if ( ( ! isset($wp_importers[$importer]) || !
is_callable($wp_importers[$importer][2]) ) {
        wp_redirect( admin_url( 'import.php?invalid=' . $importer ) );
        exit;
    }

    do_action( 'load-importer-' . $importer );

    $parent_file = 'tools.php';
    $submenu_file = 'import.php';
    $title = __('Import');

    if (! isset($_GET['noheader']))
        require_once(ABSPATH . 'wp-admin/admin-header.php');

    require_once(ABSPATH . 'wp-admin/includes/upgrade.php');

    define('WP_IMPORTING', true);

    if ( apply_filters( 'force_filtered_html_on_import', false ) ) {

```

```
kses_init_filters(); // Always filter imported data with kses on multisite.
```

```
}
```

```
call_user_func($wp_importers[$importer][2]);
```

```
include(ABSPATH . 'wp-admin/admin-footer.php');
```

```
// Make sure rules are flushed
```

```
flush_rewrite_rules(false);
```

```
exit();
```

```
} else {
```

```
if ( $typenow == 'page' ) {
```

```
    if ( $pagenow == 'post-new.php' )
```

```
        do_action( 'load-page-new.php' );
```

```
    elseif ( $pagenow == 'post.php' )
```

```
        do_action( 'load-page.php' );
```

```
} elseif ( $pagenow == 'edit-tags.php' ) {
```

```
    if ( $taxnow == 'category' )
```

```
        do_action( 'load-categories.php' );
```

```
    elseif ( $taxnow == 'link_category' )
```

```
        do_action( 'load-edit-link-categories.php' );
```

```
}
```

```
}
```

```
if ( ! empty( $_REQUEST['action'] ) ) {
```

```
    do_action( 'admin_action_' . $_REQUEST['action'] );
```

```
}
```

INDEX faylining kodi:

```
<?php
/**
 * Dashboard Administration Screen
 *
 * @package WordPress
 * @subpackage Administration
 */

/** Load WordPress Bootstrap */
require_once( dirname( __FILE__ ) . '/admin.php' );

/** Load WordPress dashboard API */
require_once( ABSPATH . 'wp-admin/includes/dashboard.php' );

wp_dashboard_setup();

wp_enqueue_script( 'dashboard' );
if ( current_user_can( 'edit_theme_options' ) )
    wp_enqueue_script( 'customize-loader' );
if ( current_user_can( 'install_plugins' ) )
    wp_enqueue_script( 'plugin-install' );
if ( current_user_can( 'upload_files' ) )
    wp_enqueue_script( 'media-upload' );
add_thickbox();

if ( wp_is_mobile() )
    wp_enqueue_script( 'jquery-touch-punch' );

$title = __( 'Dashboard' );
$parent_file = 'index.php';

$help = '<p>'. __( 'Welcome to your WordPress Dashboard! This is the screen you
will see when you log in to your site, and gives you access to all the site
management features of WordPress. You can get help for any screen by clicking
the Help tab in the upper corner.' ) . '</p>';

// Not using chaining here, so as to be parseable by PHP4.
$screen = get_current_screen();

$screen->add_help_tab( array(
    'id'      => 'overview',
    'title'   => __( 'Overview' ),
    'content' => $help,
) );
```

```
// Help tabs
```

```
$help = '<p>' . __( 'The left-hand navigation menu provides links to all of the  
WordPress administration screens, with submenu items displayed on hover. You  
can minimize this menu to a narrow icon strip by clicking on the Collapse Menu  
arrow at the bottom.' ) . '</p>';  
$help .= '<p>' . __( 'Links in the Toolbar at the top of the screen connect your  
dashboard and the front end of your site, and provide access to your profile and  
helpful WordPress information.' ) . '</p>';
```

```
$screen->add_help_tab( array(  
    'id'    => 'help-navigation',  
    'title' => __( 'Navigation' ),  
    'content' => $help,  
));
```

```
$help = '<p>' . __( 'You can use the following controls to arrange your Dashboard  
screen to suit your workflow. This is true on most other administration screens as  
well.' ) . '</p>';  
$help .= '<p>' . __( '<strong>Screen Options</strong> - Use the Screen Options  
tab to choose which Dashboard boxes to show.' ) . '</p>';  
$help .= '<p>' . __( '<strong>Drag and Drop</strong> - To rearrange the boxes,  
drag and drop by clicking on the title bar of the selected box and releasing when  
you see a gray dotted-line rectangle appear in the location you want to place the  
box.' ) . '</p>';  
$help .= '<p>' . __( '<strong>Box Controls</strong> - Click the title bar of the box  
to expand or collapse it. Some boxes added by plugins may have configurable  
content, and will show a &#8220;Configure&#8221; link in the title bar if you  
hover over it.' ) . '</p>';
```

```
$screen->add_help_tab( array(  
    'id'    => 'help-layout',  
    'title' => __( 'Layout' ),  
    'content' => $help,  
));
```

```
$help = '<p>' . __( 'The boxes on your Dashboard screen are:' ) . '</p>';  
if ( current_user_can( 'edit_posts' ) )  
    $help .= '<p>' . __( '<strong>At A Glance</strong> - Displays a summary of  
the content on your site and identifies which theme and version of WordPress you  
are using.' ) . '</p>';  
    $help .= '<p>' . __( '<strong>Activity</strong> - Shows the upcoming  
scheduled posts, recently published posts, and the most recent comments on your  
posts and allows you to moderate them.' ) . '</p>';
```

```

if ( is_blog_admin() && current_user_can( 'edit_posts' ) )
    $help .= '<p>' . __( "<strong>Quick Draft</strong> - Allows you to create a
new post and save it as a draft. Also displays links to the 5 most recent draft posts
you've started." ) . '</p>';
if ( ! is_multisite() && current_user_can( 'install_plugins' ) )
    $help .= '<p>' . __( '<strong>WordPress News</strong> - Latest news from
the official WordPress project, the <a
href="https://planet.wordpress.org/">WordPress Planet</a>, and popular and
recent plugins.' ) . '</p>';
else
    $help .= '<p>' . __( '<strong>WordPress News</strong> - Latest news from
the official WordPress project, the <a
href="https://planet.wordpress.org/">WordPress Planet</a>.' ) . '</p>';
if ( current_user_can( 'edit_theme_options' ) )
    $help .= '<p>' . __( '<strong>Welcome</strong> - Shows links for some of
the most common tasks when setting up a new site.' ) . '</p>';

$screen->add_help_tab( array(
    'id'     => 'help-content',
    'title'  => __( 'Content' ),
    'content' => $help,
) );

unset( $help );

$screen->set_help_sidebar(
    '<p><strong>' . __( 'For more information:' ) . '</strong></p>' .
    '<p>' . __( '<a href="https://codex.wordpress.org/Dashboard_Screen"
target="_blank">Documentation on Dashboard</a>' ) . '</p>' .
    '<p>' . __( '<a href="https://wordpress.org/support/"
target="_blank">Support Forums</a>' ) . '</p>'
);

include( ABSPATH . 'wp-admin/admin-header.php' );
?>

<div class="wrap">
    <h2><?php echo esc_html( $title ); ?></h2>

<?php if ( has_action( 'welcome_panel' ) && current_user_can(
'edit_theme_options' ) ) :
    $classes = 'welcome-panel';

    $option = get_user_meta( get_current_user_id(), 'show_welcome_panel',
true );

```

```

        // 0 = hide, 1 = toggled to show or single site creator, 2 = multisite site owner
        $hide = 0 == $option || ( 2 == $option && wp_get_current_user()-
>user_email != get_option( 'admin_email' ) );
        if ( $hide )
            $classes .= ' hidden'; ?>

        <div id="welcome-panel" class="<?php echo esc_attr( $classes ); ?>">
            <?php wp_nonce_field( 'welcome-panel-nonce', 'welcomepanelnonce',
false ); ?>
            <a class="welcome-panel-close" href="<?php echo esc_url(
admin_url( '?welcome=0' ) ); ?>"><?php _e( 'Dismiss' ); ?></a>
            <?php
            /**
             * Add content to the welcome panel on the admin dashboard.
             *
             * To remove the default welcome panel, use {@see
remove_action()}:
             *
             * remove_action( 'welcome_panel', 'wp_welcome_panel' );
             *
             * @since 3.5.0
             */
            do_action( 'welcome_panel' );
            ?>
        </div>
<?php endif; ?>

        <div id="dashboard-widgets-wrap">
            <?php wp_dashboard(); ?>
            </div><!-- dashboard-widgets-wrap -->

</div><!-- wrap --> <?php require( ABSPATH . 'wp-admin/admin-footer.php' );

```

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A “Yuksak malakali mutaxasislar – taraqqiyot omili”. Toshkent-1995
2. Karimov I.A “O’zbekiston XXI asr bo’sag’asida: Xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” Toshkent-1997.
3. Karimov I.A “Barkamol avlod orzusi”. Toshkent-1999.
4. Karimov I.A “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. Toshkent. “Ma’naviyat”, 2008-yil.
5. Karimov I.A “Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi,O’zbekiston sharoitida uni bertaraf etishning yo’llari va choralari”. Toshkent-2009.
6. Karimov I.A “Ona yurtimiz baxt iqboli va buyuk kelajak yo’lida xizmat qilish eng oliy saodatdir”. Toshkent-2015.
7. O’zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”, “Barkamol avlod – O’zbekistonning taraqqiyot poydevori”. Toshkent. “Sharq” nashriyoti. 1997-yil.
8. Abduqodirov A.A, Hayitov A.F, Shodiev R.R “Axborot texnologiyalari” Toshkent “O’qituvchi” 2002y.
9. G’ulomov S. S. va boshqalar. Axborot tizimlari va texnologiyalari: Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik. Akademik S. S. G’ulomovning umumiy tahriri ostida.—T.: «Sharq», 2000.—592 b.
10. Oripov M.M va boshqalar. Informatika. Axborot tehnalogiyalari. Toshkent. TDTU. 2002.
11. Oripov M.M., Muhammadiyev J.O’. Informatika, informatsion texnologiyalar. Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik. T.: TDYuI, 2005, 275 b.
12. Raxmonqulova S.I, IBM RS shaxsiy kompyuterida ishlash. Toshkent, 1998. 224 b.
13. Sattorov A. “Informatika va axborot texnologiyalari”. Toshkent “O’qituvchi” 2002y.
14. Yo’ldashev U.Yu, Boqiev R.R, F.M.Zokirova “Informatika”. Toshkent-2002y.

15. Бен Форта Освой самостоятельно SQL. 10 минут на урок (3-е издание) издательство "Вильямс" · 288 стр, 2005 г.
16. Воройский Ф.С. Информатика. Новый систематизированный толковый словарь-справочник (Вводной курс по информатике и вычислительной технике в терминах).- 2-е изд., перераб. И доп.- М.: «Издательство Либерия», 2001.- 536 с.
17. Гунько А. В. Web-программирование : метод. указания к лаб. работам . - Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2014.
18. Келли Л. Мэрдок. Javascript: наглядный курс создания динамических Web-страниц. Учебное пособие. –Москва, Санкт-Петербург, Киев: “Диалектика”, 2001. -284 ст.
19. Колисниченко Д. Н. PHP 5/6 и MySQL 6. Разработка Web-приложений / Денис Колисниченко. – СПб: Вильямс, 2009. - 607 с. : ил., табл.
20. Прохоренок Н. HTML, JavaScript, PHP и MySQL. Джентльменский набор Web-мастера / Николай Прохоренок. – СПб: БХВ-Петербург, 2010. - 900 с
21. Томас А. Пауэлл. Ajax. Настольная книга программиста / Томас А. Пауэлл. – М: Эксмо, 2009
22. Хидирова Ч.М. “Web дастурлаш” фани бўйича маъруза матнлари. ТАТУ ҚФ 2010 й.
23. Хидирова Ч.М. “Web дастурлаш” фанидан тажриба ва амалий машғулотларни бажариш бўйича улубий кўрсатма. ТАТУ ҚФ 2010 й.
24. Чупонов А.Э., Шеров Ж., Абдуллаева С.. “Web дастурлаш” фанидан маъруза матнлари. ТАТУ ҚФ 2014 й

INTERNET MA'LUMOTLARI:

1. <http://wordpress.org/themes/>
2. <http://wordpress.org/plugins/>
3. <http://azamat.uz/wp-lugat/>
4. <http://azamat.uz/category/wordpress/ornatish-va-sozlash/>
5. <http://azamat.uz/category/wordpress/yuritish/>
6. <http://azamat.uz/category/wordpress/malumot/>

7. <http://azamat.uz/category/sayt-tayyorlash/>
8. http://azamat.uz/wp-content/uploads/2015/05/Sayt_tayyorlash_oddiydan_murakkabgacha.pdf
9. http://qalam.uz/?view=dars_view&id_article=10
10. http://qalam.uz/?view=dars_view&id_article=6
11. http://qalam.uz/?view=dars_view&id_article=7
12. http://qalam.uz/?view=dars_view&id_article=8
13. http://qalam.uz/?view=dars_view&id_article=9
14. <http://forum.opennet.uz/forumdisplay.php?s=d556e4164046b6304c16602e1ff7fba&f=104>
15. <http://info.ziyonet.uz/uz/post/view/services/hosting>
16. <http://library.ziyonet.uz/uz/book/57681>